

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VZTAHY V RODINĚ
PO NAROZENÍ MLADŠÍHO
SOUROZENCE

FAMILY RELATIONSHIPS AFTER THE BIRTH OF
YOUNGER SIBLING

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Karolína Martinková**

Vedoucí práce: **Mgr. Zuzana Ledvoňová**

Olomouc

2020

Ráda bych v první řadě poděkovala své vedoucí práce Mgr. Ledvoňové za její ochotu, vřelost a milou pomoc, velice si jí vážím. Také děkuji své rodině, která mě podporovala a láskyplně popoháněla v psaní. Děkuji mami, babi, dědo, Amálko, Rendo, Aničko. Ráda bych také poděkovala svým blízkým přátelům, především celému bytu, jmenovitě Áně, Sabče, Naty a Barče a také Kačence, která mě vždy podporovala. Děkuji všem, jsem si jista, že bez Vás by to pro mě bylo mnohem obtížnější. V neposlední řadě děkuji ochotným rodinám, které se výzkumu zúčastnily a všem, kdo mi pomáhali.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: „Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 29. 3. 2020

Podpis .....

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	4
	ÚVOD	6
	TEORETICKÁ ČÁST	7
1	Rodina	8
	1.1 Definice rodiny	8
	1.2 Vymezení funkce rodiny	9
	1.3 Důležitost vazby rodič – dítě v rodině.....	11
	1.4 Vztah dítěte s matkou	12
	1.5 Vztah dítěte s otcem	13
2	Narození nového člena jako zátěžová situace pro rodinu a fenomén parentifikace	16
	2.1 Rodinná resilience	16
	2.2 Copingové strategie	17
	2.3 Fenomén parentifikace	18
3	Role postavení dítě dle jeho pořadí narození	21
	3.1 Prvorozené dítě	21
	3.2 Druhozené a prostřední dítě	23
	3.3 Nejmladší narozené dítě (<i>benjamínek</i>)	24
	3.4 Jedináčci	24
	3.5 Věkové rozdíly mezi sourozenci	26
4	Dítě v období pubescence	27
	4.1 Tělesná stránka dospívání.....	27
	4.2 Psychická stránka dospívání.....	28
	4.3 Vztahová – sociální stránka dospívání	29
5	Podobné výzkumy	31
	VÝZKUMNÁ ČÁST	33
6	Výzkumný problém a výzkumné otázky	34
7	Typ výzkumu a použité metody	35
	7.1 Metoda sběru dat	35
	7.2 Sběr dat a výzkumný soubor	35
	7.3 Kritéria výběru výzkumného souboru	36
	7.4 Výběr výzkumného vzorku	36
	7.5 Popis výzkumného nástroje	37
	7.6 Metoda analýzy a zpracování dat	39
	7.7 Ukázka analýzy dat.....	40

8	Etické hledisko a ochrana soukromí	42
9	Výsledky	43
	9.1. Rodina T	43
	9.2. Rodina K.....	45
	9.3. Rodina M.....	48
10	Společná témata.....	52
	10.1. Vliv času na vztah rodičů se starším sourozencem	52
	10.2. Vliv puberty	52
	10.3. Kamarádský přístup rodičů ke starším dětem	53
	10.4. Starší dítě vzorem pro mladšího sourozence	53
	10.5. Dobrý vztah s mladším sourozencem.....	53
	10.6. Vhodný způsob oznámení o těhotenství matky.....	54
	10.7. Otevřená komunikace	54
	10.8. Škola jako ústřední téma při komunikaci rodičů s dětmi	54
11	Odpovědi na Výzkumné otázky	55
12	Diskuze	57
13	Závěr.....	61
14	Souhrn	62
	LITERATURA.....	65
	PŘÍLOHY.....	69

ÚVOD

Práce je zaměřena na vztahy v rodině, pokud se do ní narodí nový člen o půl generace mladší oproti staršímu sourozenci. Zabývám se především tím, jak nové dítě v rodině ovlivní vztahy, jakým způsobem je ovlivní, zda tyto vztahy ovlivní také puberta a jaký vztah mají sourozenci, pokud je věkový rozdíl mezi sourozenci okolo 13 let. Zkoumám tento fenomén z pohledu matek, otců a starších dětí, abych se mohla hlouběji dostat do rodinného vztahového systému, a tím pádem lépe porozumět rodinné situaci. Ve výzkumu vidím informační potenciál pro rodiče. Aby mohly lépe porozumět svým dětem a jejich chování.

Toto téma jsem zvolila, protože s ním mám osobní zkušenost. Mám o třináct let mladší sestru a velice dobře si pamatuji na své pocity, které s příchodem sestry nastaly. Chtěla jsem tedy zjistit, jak tuto situaci vnímaly jiné rodiny a jak tato skutečnost ovlivnila vztahy v těchto rodinách.

Rodina je základním kamenem pro každého z nás. Jedná se o nezbytně nutnou složku jak výchovnou, ekonomickou, tak pro pocity bezpečí, jistoty. Vazby, které v rodině utvoříme, nás provází celý život a myslím si, že proto je důležité se rodinou zabývat i v dnešní době. Ta se velice rychle proměňuje a s ní i rodina. Vidím tedy jako přínosné zkoumat rodinu v dnešní době, pro lepší porozumění změnám, které s sebou doba nese a díky kterým se může jednat o jiné strasti, či nové úkoly, se kterými se dnes rodina potýká. Proto také vlivy, které ovlivňují vztahy v rodině, mohou být jiné, nežli byly dříve. Také pohled otce byl často opomíjen, a proto hraje v mé práci stejnou roli jako role matky.

V teoretické práci se zabývám fenoménem rodina jako takovým, vztahem dítěte s matkou, otcem, obdobím puberty, rolí v rodině dle pořadí narození a také fenoménem parentifikace a zátěžovými situacemi. V empirické části se skrze fenomenologicky zaměřený výzkum zabývám hlubším prožíváním vztahů v rodině z pohledu otce, matky a staršího dítěte. Jak a čím jsou tyto vztahy ovlivněny a na kolik tento vliv vnímají všichni zúčastnění.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

„Rodina a společnost jsou velká a malá verze stejné podstaty“ (Satirová & Holubová, 1994, 323). Když se podíváme do historie na úlohu rodiny, můžeme vidět, že rodina byla jediným zdrojem informací. Také zaručovala jakousi ochranu pro její členy. Toto je jedna z možností, jak by se mohl definovat zrod rodiny. Právě díky výhodám, které nese (Satirová & Holubová, 1994).

Rodina je základní jednotkou sociálního systému a pro život jedince je jednou z nejdůležitějších jednotek. Na rodinu můžeme nahlížet z hlediska předmětu našeho zkoumání. Nejčastěji je to předmět sociologie, antropologie a pro mě nejdůležitější pohled psychologie. Slovo rodina si však každý může vyložit jinak, a tak je důležité zaměřit se na to, v jakém kontextu toto slovo použijeme. Musíme si tedy dávat pozor na kontext.

Koncept rodiny se v psychologii začal studovat na přelomu sedmdesátých let dvacátého století. Na co bychom neměli zapomínat, je individualita každého člena rodiny. Vztahem mezi rodinou a jednotlivci se zabývá samostatný obor, a tím je psychologie rodiny (Sobotková, 2012). Co to tedy rodina je? Dalo by se říct, že rodina je jako obraz poskládaný z mozaiky. Dohromady tvoří krásný obraz, ale každý kousek je pro celkový dojem neskutečně důležitý.

1.1 Definice rodiny

Jak jsem se již výše zmínila, dá se na rodinu pohlížet hned z několika hledisek. Jak se můžeme dočíst v knize Antropologie příbuzenství od Jaroslava Skupníka (2010, 287) *„rodina je obvykle chápána jako sociální skupina centrovaná (obdobně jako bilaterální příbuzenské okruhy) kolem Ega, tvořena jedinci, se kterými je Ego v „nejbližších“ vztazích“*. Rodinu zde tedy chápeme jako sociální skupinu, ve které jsou sociální vazby, které mohou být vázány příbuzenskými vztahy, ale tyto vztahy nejsou podmínkou.

Dále se můžeme zaměřit na slovo rodina, jak si ho vykládá obor sociologie. Zde je však výklad výrazu složitější. Sociologický slovník přináší hned několik definic, avšak jedna z nich se snaží zachytit obecný význam slova rodina. Dle Geista (1992, 344) můžeme *„považovat rodinu za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, z něhož část členů je vzájemně spojena pokrevním nebo adoptivním sociálním vztahem rodič-dítě, druhá*

část vztahem matka-otec, třetí část, která se vždy nutně nemusí objevovat, příbuzenství v sociálně sankciovaném více či méně trvalém sociálním vztahu“.

Posledním výkladem rodiny, který zmíním, je výklad psychologický. Zde se obrátíme na Psychologický slovník, kde pod slovem rodina najdeme: „*spol. skupina spojená manželstvím n. pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí*“ (Hartlová & Hartl, 2000, 512). U této definice si můžeme povšimnout, že psychologické pojetí poukazuje na zodpovědnost a pomoc členů rodiny.

Ač se tedy jedná o stejné slovo, které by se mohlo zdát jako lehce vysvětlitelné, každý si ho může vyložit jinak. Stejně tak je to i s lidmi. Pro každého člověka může mít slovo rodina jiný význam, a tak bychom k tomu měli přistupovat.

1.2 Vymezení funkce rodiny

„Člověk přichází na svět jako biologický tvor a v procesu socializace se stává společenskou bytostí se specificky lidskou psychikou“ (Kraus & Poláčková, 2001, 154). Dalo by se tedy říct, že člověk se díky rodině stává člověkem. Osvojuje si řeč, základní rysy kultury, do které se narodil, normy, které k dané kultuře patří, a v neposlední řadě také vrůstá do role pohlaví. Toto učení, které jedinec dostává hned na počátku svého života, nazýváme primární socializací a „učitelem“ primární socializace je rodina (Kraus & Poláčková, 2001; Nakonečný, 1999). Funkcí rodiny je tedy seznámit jedince s jeho kulturou, naučit ho základním normám a dovednostem pro přežití ve společnosti. Socializace jedince trvá celý život. Vedle rodiny tedy v souvislosti se socializací můžeme mluvit i o škole, náboženství a jiných oblastech, obecně jde o styky s druhými lidmi, například při vstupu do manželství nebo při příchodu do nové práce. Ve všech případech je jedinec postaven před nové vzorce chování, které si musí v rámci socializace osvojit (Nakonečný, 1999).

Pojem socializace si vysvětlíme jako postupné začleňování se do společnosti, do které se narodíme. Od této společnosti přebíráme normy, jazyk, poznatky a učíme se v této společnosti žít. Tento proces není nahodilý a probíhá po celý náš život (Kraus, 2014).

Biologickoreprodukční funkce: z tohoto hlediska nese rodina funkci poněkud jinou. Jak již z názvu vyplývá, rodina je potřebná především z hlediska udržitelnosti společnosti. Můžeme si však povšimnout, že v dnešní společnosti může být zakládání rodin spíše přítěž z hlediska karierního růstu. Tento fenomén vidíme také na tom, že ženy mají

děti v pozdějším věku (Kraus, 2014; Dunovský, 1999). Myslím si tedy, že ve chvíli, kdy by se rodiny nezakládaly a počet dětí klesal, společnost by upadala a v závěru by ji čekal zánik.

Sociálně – ekonomická funkce navazuje na funkci předešlou. Význam si můžeme odvodit z názvu. Rodina jako jednotka sociálního systému představuje velký význam v ekonomice státu. Členové rodin jsou ekonomicky výtěžní, a tím přispívají k ekonomickému růstu společnosti. Na druhé straně, pokud je ekonomický systém narušen, autor uvádí, že si můžeme povšimnout vyšší nezaměstnanosti a vysokých životních nároků, za které může nízký počet rodin (Kraus, 2014).

Ochrannou funkcí se myslí především zabezpečení rodiny z hlediska biologických, hygienických a zdravotních potřeb. Nemluvíme zde jen o zabezpečení dítěte v rodině, ale o všech členech dané rodiny (Kraus, 2014).

Sociálně – výchovná funkce – o ní jsem se zmínila na začátku této kapitoly. Rodina má funkci socializační. To znamená přípravu dítěte a mladistvého na samostatný život. Jedná se také o uspokojování potřeb dítěte se zájmem a porozuměním a o jeho celkové přijetí. V dnešní době prodlužování věkové hranice je však důležité také zmínit působení mladé generace na tu starší. Tato funkce má za účinek kontinuitu společnosti (Kraus, 2014; Dunovský, 1999).

Rodina nemusí být vždy obrazem dokonalosti, a existují typy rodin, které dítěti neposkytují správné prostředí pro růst. Takovým typem může být například rodina liberální, hýčkájící a perfekcionista. Jako ideální typ rodiny bereme typ demokratický. Tento fenomén nazýváme jako **nevhodné přístupy ve výchově** (Kraus, 2014).

Rodina by neměla být jen o přísných pravidlech a zákazech, ale také o trávení společných chvil všech členů rodiny pohromadě při nějaké aktivitě, kdy dítě společně s rodinou může relaxovat. K tomu nám slouží **funkce rekreace, relaxace a zábavy** (Kraus, 2014).

Emocionální funkce rodiny je pro rodinu nejdůležitější a je také nezastupitelnou. Jedná se o pocit lásky, jistoty a bezpečí a obecné emocionální podpory dítěte i dospělého. Ve chvíli, kdy tato funkce rodiny u dítěte chybí, může dojít k jeho deprivaci (Kraus, 2014; Dunovský, 1999).

Jak si tedy můžeme povšimnout, rodina má pro dítě a společnost mnoho funkcí, které bychom měli brát v potaz.

1.3 Důležitost vazby rodič – dítě v rodině

Již z předešlého textu plyne, že rodina je pro emoční vývoj a obecně vývoj dítěte opravdu důležitá. Rodiče však v životě dítěte hrají odlišné role. Dnes se již děti neplodí jen pro zachování rodu, a tak se klade větší důraz na potřeby dítěte. Významným autorem v tomto tématu je J. Bowlby. Ten tvrdí, že dítě se rodí s předem danými vzorci chování, které se spouští na základně nějaké vnější kategorie. Jedny kategorie jej mohou zvětšovat a druhé utlumovat. Mezi těmito vzorci jsou i takové, které dávají vznik citové vazbě. Celý proces utváření vazby se promítá do čtyř fází. Na začátku se dítě orientuje díky sluchu a čichu, postupně se však k těmto smyslům přibližně od desátého týdne dítěte přidává zrak. Orientace na matku se u dítěte stále zvětšuje, stejně tak jako diferenciací vztahu k ostatním osobám. Dítě již dokáže odhadnout, kdy matka není s ním a citová vazba k ní je již patrná. Tato fáze může trvat od šesti až sedmi měsíců do třetích narozenin. Ve chvíli, kdy dítě matku bere jako nezávislý objekt, můžeme mluvit o čtvrté, a tedy poslední fázi. V této fázi by měl být navozen partnerský, a tím pádem i citově složitější vztah mezi dítětem a matkou (Bowlby, 2010).

Pro vztahovou vazbu je důležitý dvanáctý týden života dítěte. Okolo tohoto měsíce se dítě začíná orientovat na matku. Tato orientace trvá až do šestého měsíce. Může však trvat déle, pokud se nepodaří navázat vztah s jinou osobou. Představa o světě se stává důkladnější ve chvíli, kdy si dítě začíná všimnout vlivů na chování matky. Jejich vztah se díky tomu stává složitějším a autor jej nazývá vztahem partnerským (Bowlby, 2010).

Myslím si, že důležitým faktorem k navázání citové vazby jsou také takzvané zrcadlové neurony. Díky nim vzniká nápodoba jak ze strany rodiče, tak ze strany dítěte a vztah se tím prohlubuje. Imitací dochází k prvotní komunikaci. Tato komunikace může být zpočátku vedena gesty, úsměvy či hláskami. Rozvíjí se však v souhlásky a později až věty. Skrze zrcadlové neurony dochází k opakování viděného a tím pádem i k učení. Tím vzniká i určité pouto mezi imitujícími, tedy rodičem a dítětem, a prohlubování jejich vztahu. Imitace však není důležitá jen pro vytvoření vazby, ale také pro vytvoření self dítěte, tím, že mu dáváme neustálou zpětnou vazbu (Murray, 2016). Vidíme tedy, že ač by se mohlo zdát, že imitace by mohla být banálním nástrojem v komunikaci mezi rodičem a dítětem, naopak pomáhá k rozvoji dítěte v prvních měsících života a je pro interakci velice důležitá.

1.4 Vztah dítěte s matkou

Připoutání neboli attachment označuje pocit bezpečí a jistoty, který se vytvořil na základě uspokojivé vazby s matkou. Tato emočně dlouhotrvající vazba je nezaměnitelná a promítne se také do vztahu s druhými lidmi (Ruppert, 2011; Vágnerová, 2012). Tzv. bezpečná vazba se vyznačuje „*vzájemností citového vztahu a z něho vyplývající potřebu fyzické blízkosti*“ (Vágnerová, 2012, 115). Kvalitu vztahu můžeme pozorovat ve chvíli, kdy je dítě odloučeno od matky. Díky tomu se také dá definovat nejistá vazba. Tu definovala Ainsworthová. Rozdělila ji do tří kategorií – úzkostná, úzkostně vyhýbavá a ambivalentní vazba (Vágnerová, 2012; Ruppert, 2011). Bezpečná vazba s sebou nese dobré rozeznávání emocí a lepší zvládání negativních požitků (Fonagy, 2007, in Vágnerová, 2012).

Dle Mahlerové tvoří dítě s matkou v prenatalním období jeden celek. Díky tomu se mezi dítětem a matkou může vytvořit takzvaný *symbiotický vztah*, který je důležitý, protože představuje pro dítě jistotu. Matka je prvním trvalým objektem, který si dítě uvědomuje, a je také nejdůležitějším sociálním objektem (Mahlerová, Pine & Bergman, 2006).

Důležitý moment pochopení vlastní existence dítětem jako takovým nazývá Mahlerová psychologickým zrozením. Řeč je chápána jako potřeba pro uchování kontaktu s matkou. Význam dostává také obsah sdělení. Ten byl dříve nedůležitý (Mahlerová, Pine & Bergman, 2006; Vágnerová, 2012).

Podobně na tento vztah nahlíží Ruppert. Tvrdí, že matka je s dítětem v symbióze. Je tomu proto, že dítě v prvních fázích života tvoří s matkou jeden celek, a tak od ní přebírá veškeré její fyzické, ale i psychické podněty. Přesněji F. Ruppert hovoří o fyzikálních, emocionálních a mentálních silách a energiích, na které se dítě zaměřuje a vyvíjí se dle nich. Dítě však nemá vyvinutý tak zvaný *filtr*, kterým by tyto energie *filtrovalo*, a tak ho ovlivní ty nejsilnější energie (Ruppert, 2011). K tomu, aby si dítě mohlo vymezit vlastní self musí nejprve vymezit, co je ono samo a co je matka. Také „*které z energií, v nichž pluje, jsou v něm, a které jsou mimo ně*“ (Ruppert, 2011, 93).

První rok života je pro dítě zásadní především proto, že se vytvářejí bazální životní strategie. Vnitřní jistota a stabilita stojí na spolehlivém vztahu s matkou. Díky této zkušenosti se rozvíjí například to, do jaké míry bude dítě empatické či vstřícné. Rozvíjí se zde i rezistence nebo směřování k určitému cíli. (Říčan, 1990; Vágnerová, 2012).

Dle Sterna je důležité, aby matka dávala dítěti dostatečnou zpětnou vazbu. Zpětná vazba je zde myšlena jako pochopení pocitů a potřeb dítěte matkou. Tím, že tato zpětná

vazba probíhá, se dítě naučí interpretovat skutečnost v jejím správném znění. Je-li tomu naopak, chybí zde srozumitelné informace pro reálnou interpretaci a dítě si může chování matky interpretovat jiným, nereálným způsobem. Tato chybná interpretace se dále projeví ve vztahu s jinými lidmi (Stern, 1985, in Vágnerová, 2012; Fonagy & Target, 2005).

Pohled R. Debrayové se upíná na rovnováhu. Ta vzniká ve chvíli, kdy jsou uspokojovány potřeby obou stran, tedy matky i dítěte. Rovnováha se však s dosažením nového „úkolů“ dítě mění. V takové situaci je důležité změnit přístup a dosáhnout tím nové rovnováhy (Debray, 1987, in Vágnerová, 2012).

Podobné hledisko zastával B. Bettelheim. Ten tvrdí, že „je „přijatelná matka“ ta, která dokáže uspokojit potřeby svého dítěte a udržet žádoucí rovnováhu“ (Bettelheim, 1988, in Vágnerová, 2012, 115).

Obecně bych tedy mohla napsat, že pro tento vztah jsou zásadní první měsíce života. Nejedná se jen o vztah k matce, který je tímto ovlivněn, ale také o vztah k okolí jako takový, kterému dává matka základ. Dále poukážu na opakující se zmiňovanou rovnováhu, která by se měla stále obnovovat s rostoucími a měnícími se potřebami obou stran. Porozumění je zásadní pro rovnovážný vztah a k uspokojování těchto potřeb. Fyzická blízkost je důležitá pro navození pocitu jistoty, který dítě provází po celý život.

K tomu tématu také existuje nespočet experimentů či výzkumů. Schaffer a Emersová se například zaměřili na reakci dítěte při odchodu matky z místnosti. Výzkumu se účastnilo šedesát dětí. Bylo zjištěno, že jedna třetina dětí reaguje na odchod matky již v šestém měsíci a zbylé tři čtvrtiny dětí reagovaly na odchod matky v devátém měsíci. Na toto také poukazují výzkumy Ainsworthové, která se zaměřila na africké děti a sledovala u nich pláč, když matka odešla z místnosti a hledání matky. Oba typy chování se nejvíce projevily okolo šestého měsíce, stejně jako v předešlém výzkumu (Bowlby, 2010; Winnette, 2018).

1.5 Vztah dítěte s otcem

Ruppert hovoří také o roli otce. Dle jeho názoru může dítě v otci vyvolat pocit lásky takového rozměru, který otec dříve neznal. Je vedle matky druhým nejdůležitějším člověkem v životě dítěte. Vnímání, přijímání a láska ze strany otce k dítěti mají vliv na zdravý psychický vývoj dítěte. Otec také ukazuje dítěti jinou perspektivu, kterou pro život potřebuje. Má roli usměrňování matky ve starání se o dítě a obecně zde může být vytvořen symbiotický vztah jako s matkou i přes absenci těhotenství či kojení. Tato symbióza vzniká

na základě uspokojování potřeb jak otce, tak dítěte. Jedná se zde o potřebu uznání, kterou dítě má. Nejen ze strany otce, ale také uznání ve smyslu společenském. Aby se za svého otce nemuselo stydět. Také strach, který dítě o svého otce má, vyvolaný například nebezpečným povoláním a touha, aby otec zůstával přítomen v domácnosti, prohlubuje vzájemnou symbiózu (Ruppert, 2011).

Roli otce Ruppert zmiňuje především v souvislosti k synovi. Pro syna je otec vzorem, a tak se snaží napodobovat jeho chování. Vyžaduje od otce potvrzení svých výkonů, a tím své přijetí (Ruppert, 2011).

Jiné hledisko nám ukazuje, že dítě si všímá otce okolo poloviny prvního roku života. Ve chvíli, kdy se otec zajímá o dítě, stává se pro ně významnou osobností a může se dočkat navázání vazby. Otec přináší ve výchově nové hledisko. Již ve hře s dítětem můžeme vidět markantní rozdíl. Hra s otcem je energičtější, razantnější. Tím dává otec dítěti jiné podněty než matka a rozvíjí ho v jiných oblastech. Neposkytuje mu také tolik základní péče jako spíše hru. Přístup k dceři se liší od přístupu otce k synovi. To u matky vidíme jen výjimečně, ta k dětem přistupuje spíše univerzálně. Na poznatky, které dítěti pomohla rozvinout matka, navazuje otec. I přes odlišnou roli otce, ve chvíli, kdy dítě nenaváže s matkou bezpečnou vazbu, může její místo nahradit otec a s dítětem tuto vazbu navázat on (Vágnerová, 2012).

Otec jako brána do světa. Tak ho nazývá Ballnik, a vymezuje tím i jeho funkci při výchově. Jedná se o přímou konfrontaci se světem. Také usměrňuje v dítěti agresi, kterou v sobě má. Motoriku označuje autor jako nosiče agrese. Protože otcovi je hra s dítětem blízká, může tuto agresi usměrňovat skrze pohybové hry, které mají jasně daná pravidla. Skrze to si dítě také vštěpuje morální vzorce a rozvíjí přístup k vlastní agresi. Vztah k dceři a synovi se mění v přechodu z dětství do věku mládí, tedy puberty. Pro syna je otec vzorem. Otec, kterého chce syn přemoci, musí zde sloužit jako pevná opora a udržet si své místo. Dceři otec pomáhá vytvořit si obraz muže jako takového. Skrze otce si děti vytvářejí zdravé sebevědomí a otec jim přináší ochranu a pocit bezpečí (Ballnik, 2012).

Myslím si tedy, že otec má stejně důležitou roli ve výchově jako matka. Do života dítěte vstupuje později než ona a rozvíjí již naučené. Ukazuje nám život z jiné perspektivy a vidíme, že jeho role ve vztahu k dceři a synovi se liší. U dcery mluvíme spíše o vytvoření obrazu muže a u syna se jedná spíše o potvrzení mužství jako takového. Pro oba je však nezbytně důležitý pocit bezpečí a vytvoření si zdravého sebevědomí.

Oba rodiče jsou ve výchově nezbytně důležití. Jejich role se vzájemně doplňují, proto je důležité si tuto skutečnost uvědomovat, a i přes nefunkční rodinu navazovat mezi rodiči kooperaci. V závěru by mělo vzniknout dítě z lásky dvou lidí a pro prospívání dítěte je důležité tuto lásku rozvíjet i po jeho narození. Na tento fakt poukazoval i Jacobson, který tvrdil, že „*dítě by spíše mělo mít špatnou matku než žádnou matku*“ (Fonagy & Target, 2005, 119).

Důležitost obou rodičů ve výchově můžeme také vidět v dokumentu „*Děti bez lásky*“ od prof. Matějčka, který se ve svých výzkumech zabýval deprivovanými dětmi. Dokument ukazuje děti z běžných rodin v porovnání s dětmi bez rodičů. Deprivace si můžeme povšimnout i ve chvíli, kdy děti mají kreslit rodinu. Děti deprivované často kreslí prázdné židle, rozčílené rodiče nebo samotu. I na tak krátkém snímku můžeme vidět obrovské rozdíly, které poukazují na to, jak je nesmírně znát, když rodič ve výchově dítěte chybí. Ráda bych poukázala na rok vzniku tohoto dokumentu. Byl vytvořen v 60. letech 20. století (Goldberger, 1963). Myslím si, že doba se poněkud liší, ale potřeba lásky rodičů zůstává.

2 NAROZENÍ NOVÉHO ČLENA JAKO ZÁTĚŽOVÁ SITUACE PRO RODINU A FENOMÉN PARENTIFIKACE

Na první pohled se skutečnost narození nového člena do rodiny nemusí zdát jako zátěžová situace. Tuto situaci ale mohou provázet otázky finanční, sociální či existenční. Každá rodina se se stresem vyrovnává jinak. Záleží to na tak zvané resilienci rodiny. Rodinný stres si vysvětlujeme jako „*nespecifický požadavek na adaptační chování rodiny*“ (Sobotková, 2012, 77). Rodina se tedy musí adaptovat na nově vzniklou situaci a díky tomu může vzniknout tak zvaný distres, který rodinu přivádí do disharmonie, nebo eustres, který je brán naopak pozitivně a rodina skrze něj bere situaci jako výzvu. Samozřejmě se rodině bude lépe zvládat situace za přítomnosti eustresu, ale i tak na rodinu působí ještě další vlivy. Jedním z nich je fakt, že rodina jako celek se se stresem vyrovnává jinak než jednotliví členové v ní. S tímto poznatkem přišli Thompson a McCubbin. Vytvořili tak zvaný model resilience rodiny. V něm můžeme sledovat specifické vlastnosti rodiny, které ji odlišují od individuálního nahlížení jedince (Sobotková, 2012). Dle výzkumu, který se zaměřoval na imigrované mexické rodiny v USA, na nichž bylo vyzorováno, že ti, kteří imigrovali, mají lepší duševní zdraví než ti, kteří zůstali v původní zemi, autoři vysvětlují pojem rodinné resilience. Z jejich pohledu se jedná o strategii nebo chování, které má podpořit rodinnou soudržnost nebo posílit rodinu jako celek, převážně při udržení emoční stability a pohody všech členů rodiny, za využití rodinných či komunitních zdrojů k vyřešení problému nebo situace (Santiago et al., 2019).

2.1. Rodinná resilience

Resilience dle Šolcové (2009) je „*schopnost zvládnout konfrontaci s výrazně nepříznivými okolnostmi*“ (Šolcová, 2009, 11). Pokud ale hovoříme o resilienci rodiny, definuje ji autorka jako „*dynamickou rovnováhu mezi udržením funkcí rodiny v zátěžových situacích a kapacitou jednotlivých členů rodiny vzájemně se podporovat, komunikovat a vyrovnávat se s obtížemi*“ (Šolcová, 2009, 68). Můžeme si tedy povšimnout značného rozdílu v chápání významu resilience v kontextu jedince a rodiny. Rodina jako taková funguje jako „systém“, který je provázaný vnitřními, ale i vnějšími vztahy. Vnitřními vztahy myslíme vztahy mezi

jednotlivými členy rodiny, například mezi matkou a dítětem. Ve chvíli rodinné nepohody se musí napětí, stres či zátěžová situace vyrovnávat. Každý člen rodiny se s ním musí vyrovnat sám jako individuum a dále se s ním vyrovnává rodina jako celek. To však záleží na kapacitě, kterou rodina má. Neméně důležitá je komunikace a smýšlení o identitě rodiny. Jaké zaujímá sociální postavení, názory a obecnou preferenci životního stylu. To znamená, jaký zaujímá vztah k vnějšímu světu a jakou si vytvořila identitu (Plaňava & Pilát, 2002; Šolcová, 2009).

Na jedné straně tedy můžeme pozorovat složitý systém vnitřního vyrovnávání se se zátěžovými situacemi v rodině, ale také si musíme všimnout výhod, které nám rodina v rámci zvládání zátěžových situací přináší. Zejména tedy pro děti, protože pokud rodina jako taková přináší dítěti, ale i ostatním členům samozřejmě pocity bezpečí a jistoty, jak uvádí Sobotková (2012), bude pro rodinu vyrovnávání se se zátěžovou situací snazší. Autorka také uvádí, že zvládnutí nebo jejími slovy *adaptace* na situaci přináší značné výhody. Tím, že rodina dokázala překonat a zvládnout obtížnou situaci, má větší pravděpodobnost stát se odolnější (Sobotková, 2012). Samozřejmě některé situace jsou na zvládání těžší, ale my se tímto měřítkem řídit nebudeme. Spíše se zaměříme na to, jak efektivně dokáže rodina situaci zvládnout.

Ke zvládnutí situace může rodině pomoci několik strategií. Tyto strategie získali ze svých výzkumů již zmiňovaní Thompson a McCubbin. Popsali je jako „*strategii zaměřenou na snížení nároků v rodině; strategii zaměřenou na získání dalších zdrojů; strategii zaměřenou na průběžné zvládání tenze v rodině; strategii zaměřenou na hodnocení situace a pochopení jejího významu; ocenění kladných stránek těžké situace*“ (Sobotková, 2012, 79). Tyto strategie působí převážně současně. Nejefektivnější použití těchto strategií je ve chvíli, kdy se používají záměrně, například při řešení problémů. S tím souvisí hledání nových informací, rozložení kroků a cílů, rozhodování. Musíme si však i u těchto strategií dávat pozor, protože některé by při dlouhodobém využívání mohly napáchat spíše škodu nežli užitek (Sobotková, 2012; Santiago et al., 2019). Strategie zvládání stresu nazýváme jako **Copingové strategie**.

2.2. Copingové strategie

Pojem coping označuje „*aktivní a vědomý způsob zvládání stresu*“ (Paulík, 2010, 79). Dále se také poukazuje na kognitivní, behaviorální a emoční zvládání stresové situace. Tento pojem studovalo nemálo psychologů, ale myslím si, že se v mé práci mohu spokojit s následujícím vysvětlením copingu. Známým autorem v této oblasti je R. S. Lazarus.

Nejenže autor rozlišuje čtyři kategorie strategie copingu, ale rozlišuje také dle působení typy copingu. Autor je tady dělí na coping zaměřený na problém, ten se projevuje jako „*příznačné úsilí změnit situaci k lepšímu prostřednictvím úpravy okolností nebo vlastního chování*“ (Paulík, 2010, 119). Druhým typem je coping zaměřený na emoce, ten se projeví „*tak, aby dostal jedinec své emoce pod kontrolu a ty nenarušovaly jeho integritu ani vztahy s lidmi v okolí*“ (Paulík, 2010, 119). První z typů, tedy coping zaměřený na problém, použije jedinec v situaci, kdy si je vědom toho, že se dá se situací reálně něco udělat. Je tedy spojený s nějakou akcí, zaměřenou na používání informací, které jedinec má a na potřebné vyhledávání pomoci druhých. Druhý z typů se uplatňuje ve chvíli, kdy situaci již změnit nelze a jedinec si toho je vědom. Mění své myšlenky a emoce tak, aby bylo co nejmenší riziko, že jim bude ublíženo (Reich & Zautra & Hall, 2010; Aldwin, 2007).

Dalšími typy copingu se zabývali autoři, jako je například Amirkham, který zdůrazňoval aktivní vyhledávání pomoci a nástrojů ke zvládnutí situace, nebo pak také Carver, Scheier a Weintraub, kteří poukazovali na funkčnost copingu. Ti se vedle dvou typů, které jsou popsány výše dle Lazaruse, zaměřili také na přípravu, kterou máme a která nám v budoucnu může pomoci překonat stresové situace. Charakterizují ji jako „*projev negativních emocí; mentální a behaviorální oddálení; snaha uniknout z obtížné situace a vyhnout se nutnosti jejího řešení pomocí drog*“ (Paulík, 2010, 120).

Můžeme si také povšimnout mnoha experimentů, které se prováděly například na krysách. Jeden z nich se zaměřil na braní krysu z klece do ruky, což je pro krysu velice zátěžová situace. Avšak pouhé braní krysu do rukou napomohlo lepšímu zvládnutí stresových situací v budoucnu. Projevilo se to také na hormonální úrovni, protože krysy, které byly takto brány do rukou, vykazovaly rychlejší návrat stresových hormonů do normy. Je tedy zřejmé, že zátěžové situace a jejich zvládnutí není jen na psychické úrovni, ale i na fyzické. Jedná se o aktivaci sympatického nervstva při aktivním úsilí jedince zvládnout zátěžovou situaci. Pokud máme vyšší hladinu noradrenalinu a adrenalinu, můžeme očekávat lepší výkon jedince. Pokud však aktivace zahrnuje adrenokortikální systém, může to být pro jedince škodlivé. Jedinec totiž na stresovou situaci nereaguje (Nolen-Hoeksema, 2012).

2.3 Fenomén parentifikace

Téma parentifikace jsem do své práce zahrnula především proto, že si myslím, že v některých rodinách by tento fenomén mohl nastat. Dle autorů Boszormenyi-Nagy a Sparkse se jedná o předpoklad, že dítě převezme roli rodiče. Autoři také předpokládají,

že převzetí role dítětem vychází přímo z jeho osobnosti. Uvádí také pojem jako je „rodinná kniha“ a tak zvaný „rodinný účet“. Ve chvíli, kdy rodič nedostává od svých rodičů to, co potřeboval, jedno z dětí převezme rodičovskou roli a dává rodiči to, co mu bylo odíráno. Tím narovná rodinné účty. Dítě se tedy začne starat o rodičovskou potřebu jak fyzickou, tak emoční, která vychází z rodičovské neuspokojené potřeby (Van der Mijl & Vingerhoets, 2017; Boszormenyi-Nagy & Sparkse 1973, in Leon & Rudy, 2005; Friedman, 1985).

Další z autorů mluví o schopnosti dítěte vcítit se do potřeb rodiče a odložit vlastní self. Díky tomu může parentifikace „zakrýt“ pravé self dítěte (Van der Mijl & Vingerhoets, 2017).

Na základě studia práce Bolbyho, West a Keller jako první formulovali fenomén parentifikace, tedy jako kompulsivní starání se, jako model adaptace, které dítěti nabízí v dětství nejlepší možnou blízkost k rodiči. Dítě se tedy naučí reagovat na rodiče tak, aby mu jeho chování zajistilo blízkost rodiče. Také upozorňují na vztah poruch a sebepoškozujícího se self s parentifikací. Předpokládáme, že autoři popsali jeden z aspektů parentifikace, který se může proměnit až v narcismus či masochismus (West & Keller, 1991; Leon & Rudy, 2005).

Jurkovic se zmiňuje, že parentifikace může nastat ve chvíli, kdy dítě dává emocionální podporu rodiči ve stresové situaci. Na to navazují další autoři, kteří tvrdí, že při manželské krizi se může rodič dožadovat potřebné opory od dítěte, protože v manželství se mu jí nedostalo (Jurkovic 1997, in Leon & Rudy, 2005).

Existuje dotazník, který nám může ukázat, jak vysoké je riziko parentifikace. Tento 42-položkový dotazník se zaměřuje na subjektivní zkušenosti účastníka s pečovatelskou odpovědností mezi rodičem a dítětem. Výzkum ukázal, že děti, které pocházely z rodin, kde byl jeden z rodičů závislý na alkoholu, mají vyšší skóre než kontrolní skupina, a tím tedy větší riziko, že se u nich objeví fenomén parentifikace (Van der Mijl & Vingerhoets 2017). To se také potvrdilo i při dalších výzkumech (Hooper & Wallace, 2010). Myslím si, že to bylo zejména z toho důvodu, že potřebu péče, která nebyla ukojena, si nesou do dospělosti, a jak jsem již výše popsala, citlivější děti tuto potřebu mohou vycítit a rodiči naplnit jeho očekávání. Musíme si tedy uvědomit, že i rodiče byli dětmi a dle vzorců chování, které jim byly vštěpovány v dětství, se budou oni sami řídit.

Myslím si tedy, že parentifikace může nastat v několika případech. Pro mě je však nejdůležitější případ, který popsal Jurkovic (Jurkovic 1997, in Leon & Rudy, 2005). Jedná

se o krizi či zátěžovou situaci (v našem případě tedy narození nového člena do rodiny), která může vést k přeměně role staršího potomka v rodině. I tak si ale můžeme povšimnout, že autoři v souvislosti s parentifikací hovoří spíše o patologii nežli o přechodové situaci.

3 ROLE POSTAVENÍ DÍTĚ DLE JEHO POŘADÍ NAROZENÍ

Toto téma jsem do své práce zařadila zejména proto, že si myslím, že dítě dle pořadí svého narození může mít odlišné postavení mezi svými sourozenci, a to nejen v rodině, ale také například při výběru zaměstnání nebo například v otázce víry (Leman, 2000). Také jak se bude jedinec chovat, vychází do jisté míry z toho, zda sourozence má, či ne. Adler upozorňuje na dva různé úhly pohledu na pořadí narození dítěte. Při prvním pohledu sledujeme pořadovou pozici. Zde se jedná o děti narozené jako první, druhé, třetí atd. Druhý pohled poukazuje na pořadí dle statusu, tedy prvorození, druhorození, jedináček atd. Rozdíl vysvětlím na následujícím příkladu. Pokud si představíme, že máme prvorozené dítě a po delším věkovém odstupu se narodí jeho sourozenec, může mladší sourozenec převzít status prvorozeného. „Statusové“ pořadí prvorozeného převezme tedy mladší sourozenec a starší získá status druhorozeného. Pořadová pozice první narozený ale zůstane vždy stejná (Adler, 1964, in Shulman & Mosak, 1977).

V knize Prvorozené dítě se můžeme dočíst, že díky sourozencům se nám dostává jakéhosi tréninku. Tento trénink nás učí přizpůsobovat se, jak se chovat ve skupině či bojovat. Ti, kterým se sourozenců nedostalo, se toto chování musí naučit od ostatních dětí, které jsou však z jiných rodin (Prekop, 2002). Novák (2007) také uvádí, že sourozenci si navzájem mohou dát to, co jim rodiče nedali.

3.1 Prvorozené dítě

Autor knihy Sourozenecké konstelace (2000) Kevin Leman uvádí a „nálepkuje“ prvorozené jako perfekcionisty. Dále jim přiřazuje vlastnosti, jako jsou loajalita, spolehlivost, obětavost, konzervatismus, víra v autoritu, vstřícnost, řád, rituály a cílevědomost. Uvádí, že díky jejich perfekcionalismu může dojít v extrémních případech až k sebevraždě. Některé vlastnosti autor přisuzuje jak prvorozeným, tak také jedináčkům. Těmito vlastnostmi jsou například svědomitost, perfekcionalismus a spolehlivost. Svě myšlenky dokládá experimentem, který v rámci svých přednášek prováděl. Jednalo se v něm o to, že vytvořil skupiny dle pořadí narození. Každé skupině dal papír, na kterém bylo napsáno, aby se jednotliví členové skupin vzájemně představili. Z jeho pozorování vyplývá, že prvorození a jedináčci úkol plnili

pečlivě. Dalšími, kdo se snažil splnit tento úkol, byli narození „uprostřed“, tedy druhorození atd.

V rámci experimentu byli na úkol nejméně soustředěni takzvaní benjamínci, tedy narození jako poslední. V knize popisuje, že často úkol nesplnili a bavili se mezi sebou (Leman, 2000).

Postoj rodičů k výchově prvorozených se poněkud liší. Nastávající rodiče se s výchovou prvního dítěte učí, jak dítě vychovávat. Dostávají se do nové životní role, které se musí naučit. Rodiče jsou přísní a nároční, ale zároveň jsou také opatrní a nejistí. Tato skutečnost se může podepsat na osobnosti jedince. Například prvorozený se může cítit pod stálým tlakem ze strany dospělých. Pozornost nedostávají prvorození jen ze strany rodičů, ale celé rodiny. Také časové podmínky mají prvorození dalo by se říct nejlepší. Část svého dětství jsou jedináčky. Dostává se jim tedy od rodičů nejvíce pozornosti (Leman, 2000; Skládalová, 2018).

Prvorozené dělíme na dva typy. Prvním jsou vstřícní, kteří jsou zdvořilí a snaží se uspokojit přání druhých, zavděčit se jim. Důležitá je pro tento typ prvorozených pochvala. Prohra by pro ně mohla být velkým traumatem. Druhým typem jsou asertivní prvorození, kteří jsou zaměřeni spíše na svoji vůli, její prosazení a obecně na cíl. (Leman, 2000; Skládalová, 2018).

Dále se uvádí, že prvorození dospívají rychleji. Tento fenomén se vysvětluje skrze narození nového dítěte, tedy sourozence prvorozeného. Prvorozený se dostává do pozice staršího, a tedy samostatnějšího dítěte, které již s některými úkony nepotřebuje pomoc. Můžeme zde vidět porovnání sourozenců ze strany rodiče, kdy mladší je zde ten, který potřebuje naši péči více než starší. Tím, že se starší sourozenec o mladšího stará, má větší pravděpodobnost, že bude pracovat v pečující profesi. Zvyšuje se mu ale také riziko úzkostí a deprese, pramenící z kontroly a vysokého očekávání, jak jsem již zmiňovala výše (Skládalová, 2018; Adler, 2018).

Prekop (2001) zmiňuje také důležitost okolností, za kterých přijde dítě na svět. Pokud je dítě chtěné, dává mu to určitou výhodu. Dítě je očekávané a tím, že se narodí, plní touhu rodičů. S opačným přístupem rodičů se setkáváme, když dítě přišlo neočekávaně a nebylo to přání rodičů. Může vzniknout manželství, uzavřené právě kvůli nechtěnému otěhotnění ženy. V takovém případě se manželství může rozpadnout a dítě se může cítit jako nežádoucí

a mohou se objevit deprese. Neutrální postoje k nově přichozímu dítěti jsou dle autorky vyloučeny vzhledem k tomu, že se jedná o prvorozené dítě.

3.2 Druhorozené a prostřední dítě

V této kapitole se budeme zabývat druhorozenými a prostředními dětmi, někdy také nazývanými sendvičovými dětmi. Pokud mluvíme o této skupině, můžeme vidět takzvaný *rozvětovací efekt*. „*Tento princip říká, že druhorození budou nejvíce ovlivňováni prvorozenými, třetí narození budou nejvíce ovlivňováni druhorozenými a tak dále*“ (Leman, 2000, 145). Mladší dítě vzhlíží ke staršímu a ten se stává pro něj vzorem. Autor také uvádí, že do jisté míry jsou druhorození opakem prvorozených. Jasnou charakteristiku vlastností této skupiny dětí nejde s přesností napsat, ale obecně bychom mohli říct, že jsou diplomatičtí, vyhýbají se konfliktům, loajální k přátelům, tajnůstkáři a samotáři. Pokud bychom ale chtěli přesnější charakteristiku, museli bychom se podívat na kontext celé rodiny. Tím, že je dítě „prostřední“, může si připadat přebytné. Díky tomu navazuje vztahy s vrstevníky, kteří mu nahrazují místo v rodině, které mu chybí. Skrze přátele si také kompenzuje potřebu uznání, kterou mu rodina nemusí vždy naplno dát. Je to především proto, že na některé věci je příliš velký, na jiné příliš malý. Poukážu také na příklad s fotografiemi, který se v literatuře často opakuje. U prvorozených si můžeme povšimnout mnoha fotografií z dětství. oproti tomu druhorození a prostřední již tolik fotografií nemají (Leman, 2016; Skládálová, 2018).

Při druhorozeném dítěti rodiče již vědí, co mají čekat. Nejedná se jen o výchovu, ale také o roli rodičů. Rodiče jsou si v této roli již jistější, stejně tak i ve výchově. I tak zde může docházet ke srovnávání dětí. Přínosem to může být v případě, že starší se stane vzorem pro mladšího, v opačném případě se mladší může vzepřít a volit si zcela opačnou cestu. V případě druhorozeného by to mohlo vést k traumatu nebo narušení vztahu se starším sourozencem. (Skládálová, 2018).

Druhorození si často vybírají opačného rodiče. Prvorození často tíhnou k otci a druhorození naopak k matce. Jedním z vysvětlení tohoto fenoménu je, že vztah sourozenců zrcadlí vztah v manželství (Klas, 2002).

3.3 Nejmladší narozené dítě (*benjamínek*)

Leman (2016) nazývá tak zvané benjamínky jako „extrovertní baviče“, kteří dovedou manipulovat s lidmi. Dále je charakterizuje jako srdečné, houževnaté, rozené obchodníky, co mají rádi druhé a vyhledávají jejich pozornost. Vyznačují se také tím, že se rádi předvádějí, jsou bezstarostní, veselí. K negativním vlastnostem můžou patřit netrpělivost, prudkost, velký temperament či rozmazlenost. Vzhlížejí ke svým starším sourozencům a přejímají jejich názory, které nemusí být pravdivé. Starší sourozence mohou vidět jako chytřejší a silnější. Úskalí narozených do rodiny jako posledních vidí autor v **závislosti na rodičích**. Jsou to právě oni, kdo má nejméně povinností vůči rodině. Pokud povinnosti mají, mohou díky svým schopnostem manipulace přesvědčit sourozence, aby mu s povinnostmi pomohl nebo je zcela splnil za ně. Starší sourozenec však může mladšího **urážet, v některých případech mu může až nadávat**. V takových případech je na rodičích, aby rozhodli, kdo je v právu, což může být někdy opravdu zapeklité. Tím, že benjamínci mají starší sourozence, jsou věci, které se naučí, pro rodiče známé. Znají je od starších sourozenců, a tak se u benjamínků může objevit **frustrace**. Tato frustrace pramení právě z faktu, že jejich jednání není originální a nikoho již nepřekvapí.

Autor zároveň benjamínkům doporučuje, aby za sebe převzali zodpovědnost, naučili se mít své osobní věci v pořádku, uklizené, naučili se akceptovat své chyby a zbavili se závislosti na druhých, mysleli na ostatní jak v jednání s nimi, tak při vzájemné komunikaci (Leman, 2016).

Stejně jako předchozí autor Skládálová (2018) uvádí o benjamíncích, že jsou pro své okolí zábavní, mohou být rozmazlení, bezstarostní a společenští. Stejně tak vzhlíží ke starším osobám, protože jsou pro ně zdatnější, důležitější. Mimo jiné ale mohou mít sklony k intrikám a opět se zde objevuje výše popsany fenomén frustrace. Rodiče však nejmladšího mohou obletovat, rozmazlovat a zároveň podceňovat oproti starším sourozencům. Právě díky podceňování nemusí být na benjamínky kladeny takové nároky. Tato příčina má za následek, že jsou benjamínci rozpolceni. Vedle této vlastnosti však bývají otevření, komunikativní a tvořiví.

3.4 Jedináčci

Jak jsem již výše naznačila, prvorození a jedináčci mají hodně společného. Je to zejména tím, že prvorození jsou také do určité míry a času jedináčky. Ti se nikdy nemuseli

o pozornost svých rodičů dělit se sourozenci, takže si u nich můžeme povšimnout, že mohou být sebestřední. Tato pozornost jim dává větší sebevědomí a výřečnost (Skládalová, 2018).

Další z autorů uvádí, že jedináčci mohou být kritičtí a sebestřední. Také tyto charakteristiky plynou ze zaměření pozornosti rodičů jen na jedno dítě. Tím, že nemají sourozence, nemusí se s nikým dělit, soupeřit či vycházet. I přes tuto skutečnost mohou jedináčci zažívat pocit „zklamaného perfekcionisty“. Tento pojem označuje skutečnost, že i přes sebevědomě vyhlížejího jedince se může jednat o jedináčka, který má potřebu svému okolí dokázat svoji cenu a, jak se říká, „že za něco stojí“. Vlastnosti, které mu autoři přisoudili, jsou úspěšnost, ustrašenost, opatrnost, černobílé myšlení, vnitřní motivace. Také jako u předchozích prvorozených se jedná o perfekcionismus. Pokud si neprosadí jedináček svou, může být frustrovaný, popuzený a v některých případech i rozzlobený. Může zde vzniknout také fenomén zklamaného perfekcionisty (Leman, 2016; Adler, 2018).

Ve výzkumu Busfielna a Padonna, který byl prováděn v Anglii, bylo zjištěno, že lidé mají zakořeněný pevný stereotypní názor na jedináčky. Tento názor je, že jsou rozmazlení a osamělí. Díky tomuto stereotypu se rozhodli mít další dítě (Busfielna a Padonna, 1997, in Laybourn, 2007).

Další výzkum, prováděný v Anglii a Walesu uvádí, že matky volily vícečetné rodiny převážně z důvodu velikosti dané rodiny. Jednodušeji řečeno, chtěly mít velké rodiny (Laybourn, 2007).

Pokud se ale podíváme na jedináčky jako takové, můžeme vidět, že oni sami jsou se svým postavením spokojeni. Jedná se o studie Hawke a Knox (1978). Také se prokázalo, že jedináčci mají vyšší IQ a lepší slovní zásobu oproti dětem se sourozenci. Tato studie byla prováděna na sedmdesáti tisících dětí, kdy se srovnávali jedináčci s dětmi, které mají sourozence. Mimo tyto vlastnosti se také zkoumalo sebevědomí. Studie by měla pomoci na školách ukázat, že ač nemáte sourozence, můžete být stejně dobří jako děti, které je mají.

V šedesátých letech se prováděl výzkum v Nizozemí. Tento výzkum prokázal, že jedináčci a prvorození ze čtyřčlenné rodiny mají skoro stejné IQ hodnoty. Také tento výzkum ukázal, že čím déle narozený, tím je IQ menší. Tento fakt se zkoumal na osmi až devítičlenných rodinách (Zajonc & Markus, 1975).

3.5 Věkové rozdíly mezi sourozenci

Nejobvyklejším věkovým rozdílem mezi sourozenci je dvanáct až osmnáct měsíců (Prekop, 2002). Ideální věkové rozmezí mezi sourozenci nám však není znám. Každý věkový rozdíl přináší určité výhody či nevýhody. Mohli bychom tvrdit, že děti po sobě krátce narozené si společně budou hrát a budou nejlepšími přáteli, nebo že děti, které mají větší věkový rozdíl, budou mít silnější vztah. Oba příklady mohou být pravdou, ale neexistuje žádné pravidlo, kterým bychom se mohli řídit. Pokud je věkový rozdíl větší než osm let, vychováváme obě děti jako jedináčky (Skládalová, 2018).

Všichni autoři se zároveň shodují, že ať je věkový rozdíl větší či menší, je většinou ku prospěchu. Děti se navzájem od sebe učí nebo jsou si vzory. I rivalita pro ně může být do jisté míry dobrá. Mohou se snažit dosáhnout toho, co sourozenci před nimi, a díky tomu se učí i prohře. Děti se navzájem dělí nejen o pozornost rodičů, ale i o běžné věci v domácnosti, jako je například plnění povinností nebo i jídlo. I to může být jedna z výhod, kterou uplatní v budoucím životě (Daloz, 2002; Skládalová, 2018).

Věkový rozdíl i přes to, že je větší, například šest let, nemusí zabránit žárlivosti ze strany staršího dítěte. Autoři uvádí příklad ze své praxe, kdy starší dítě šlo do regrese, protože žárlilo na mladšího sourozence. Žárlivosti jako takové nelze na sto procent zabránit, ale můžeme se jí snažit eliminovat. Každé dítě je originální, a tak bychom k němu měli přistupovat. Nesrovnávat děti mezi sebou také může pomoci od žárlivosti jednoho či druhého dítěte (Daloz, 2002; Skládalová, 2018).

Z výzkumů můžeme vidět, že větší věkový rozdíl působil na sourozence spíše stresuplně a byla zde zaznamenána větší soutěživost. V tomto zkoumání se používalo hodnocení učitelů, které mělo neznámou reliabilitu. Dále se uvádí, že rozdíl okolo dvou let a méně je pro sourozence lepší zejména z důvodu vzájemné interakce sourozenců. Prokazuje se, že děti mají podobné schopnosti. Pokud je rozdíl v rozmezí dva až čtyři roky, již spolu tolik nesdílejí zájmy a schopnosti (Rosenberg & Sutton-Smith, 1969).

4 DÍTĚ V OBDOBÍ PUBESCENCE

Pokud mluvíme o období pubescence, jedná se o věkové rozmezí od jedenáctého roku do patnáctého roku dítěte. Sledujeme zde několik kategorií. Jedná se o tělesný vývoj, vývoj intelektu, psychický vývoj a oblast vztahovou. Ve všech těchto oblastech probíhají v námi popisovaném období změny. Říčan toto období nazývá časem první lásky (Říčan, 2014). Toto období se i tak dělí na prepubertu, která trvá od jedenáctého roku dítěte do dvanáctého, a pubertu, která se věkově odlišuje u dívek a chlapců. U dívek trvá od dvanáctého roku do čtrnáctého, u chlapců od třináctého do šestnáctého roku (Konečný & Konečná, 1966). Toto věkové rozmezí prepuberty a puberty se však může v různých zdrojích lišit. Další rozdělení může být od osmého do dvanáctého roku, kdy se děti začínají více pozorovat a nastává prepuberta. Dále pak autoři dělí pro chlapce pubertu od dvanáctého roku do sedmnáctého. Toto období nazývá správným obdobím puberty. Od sedmnáctého do devatenáctého roku dospívajícího hovoří o postpubertálním období (Cenkové & Langrová, 2010). Vágnerová (2012) hovoří o pubescenci jako o starším školním věku, tedy druhém stupni základní školy. Tento věk končí okolo patnáctého roku života.

Nastup pubescence je ovlivněno několika faktory. Podnební pásmo, v teplejších zemích dospívají děti rychleji. Dále pak strava, kdy nedostatečně vyvážená strava má za důsledek pomalejší dospívání, nebo také společenské prostředí (Kuric, 1963). Vzhledem ke skutečnosti, že je moje práce zaměřena na věk od třináctého do patnáctého roku života, prepubertou se v mé práci nebudeme zabývat.

4.1 Tělesná stránka dospívání

Tělesná stránka puberty s sebou také nese změny. Jak vnější, tak vnitřní. Vnějšími znaky je především růst dítěte. Tento úkaz nazýváme jako tělesný spurt. Jedná se o „*dočasné prudké zrychlení růstu u dívek i chlapců*“ (Říčan, 2014, 7). U dívek nastupuje mezi jedenáctým a dvanáctým rokem, u chlapců je nástup o dva roky zpožděný. Na tělesné úrovni můžeme vidět, že se jedinci rozšiřují ramena, boky. Také přibírají na tělesné váze, dívky okolo pěti kg a chlapci okolo šesti kg. Podkožní tuk se objevuje u obou pohlaví na bocích. Chlapcům však tento podkožní tuk vymizí. Tím, že se paže a krk uchylují k nástupu tělesného spurtu o rok dříve jak hrudník, může jedinec působit komicky, a jak se lidově říká, „je samá ruka,

samá noha“. Mutace hlasu také patří do tělesné stránky dospívání. U dívek jde však především o získání bohatší modulace, u chlapců dochází k růstu hrtanu a hlasivek. Tím pádem se hlas mění a je znemožněn zpěv. Mezi desátým a jedenáctým rokem u dívek začíná růst prsou. Je to spojeno s první menstruací, protože až po ní začíná růst mléčná žláza. Do té doby jsou prsa tvořena jen kuželovitou tukovou tkání. Vnitřní i vnější pohlavní orgány a ochlupení se začíná zvolna objevovat u obou pohlaví (Shaffer, 2002; Konečný & Konečná, 1966; Kuric, 1963; Roche, Wellens & Guo, 1996). Také na úrovni vnitřních orgánů probíhá zrání, stejně tak jako na hormonální úrovni (Poliaková & Poradovský, 1994; Thorová, 2015).

S jistotou můžeme říct, že se jedná o začátek pubescence ve chvíli, kdy se objeví první menstruace u dívek a u chlapců první poluce. Jedná se o znak prvního pohlavního zrání a jedinec je tím pádem připraven na plození dětí. Časné či opožděné dozrávání pohlavních znaků může pro jedince znamenat výhody i nevýhody (Říčan, 2014; Shaffer, 2002), čímž se dostáváme k dalšímu dozrávání, které se odehrává na psychické úrovni.

4.2 Psychická stránka dospívání

Jak jsem již výše naznačila, dozrávající tělesné znaky mohou mít dopad na psychickou stránku jedince. Jedinec stojí před novým vývojovým úkolem a jeho tělo se proměňuje před očima. Tělo může vypadat dospěle, ale otázkou je, zda i duševní vyspělost je na stejné úrovni. Vývoj je častěji rychlejší v dozrávání jak tělesném, tak duševním. Je to stejné jak u chlapců, tak u dívek (Říčan, 2014).

Duševní vývoj se promítá převážně v myšlení jedince. S nástupem pubescence jedinec získává abstraktní myšlení neboli myšlení formálních logických operací. Může si díky němu představovat neskutečné situace, uvažovat kriticky o hodnotovém systému, umožňuje mu také tvořit, dostat se do hloubky pojmů, jako jsou čas, příčina (Říčan, 2014; Kuric, 1963).

Tím, že dozrává nervová soustava a zároveň vzniká tak zvaná hormonální bouře, pubescent se stává citlivějším ke svému okolí. Své pocity však dokáže lépe ovládat, takže se navenek může zdát vyrovnaný, avšak uvnitř může zažívat pocity nepokoje, neklidu, nervozity, přecitlivělosti až sentimentality. Citlivější jedinci mohou trpět depresemi a poruchami pozornosti. Veškeré tělesné i psychické změny vedou jedince k přijetí sebe sama. To je však velice složitý úkol i vzhledem k předcházejícím tělesným či hormonálním změnám. Dospívající má před sebou budoucnost. Musí se rozhodnout, kterou cestou půjde, jakou střední školu zvolí, dívky experimentují s líčením, bojí se o to, aby nebyly příliš tlusté,

chlapci mohou bojovat s tím, aby vypadali dost mužně, protože právě v tomto období se díky dozrávajícím pohlavním orgánům probouzí zájem o druhé pohlaví (Říčan, 2014; Thorová, 2015; Kuric, 1963; Brunecký & Teyschl, 1973).

4.3 Vztahová – sociální stránka dospívání

Jak jsem již výše naznačila, v tomto období prožívá jedinec mnoho změn a okolí na ně reaguje. Jedinec se musí vyrovnat nejen s těmito změnami, ale i s reakcí okolí. Obecně se dívky a chlapci začínají více soustřeďovat na druhé pohlaví a začíná se u nich objevovat sexuální touha. Můžeme vidět, že se objevuje první zamilovanost, která často přichází náhle a může být tajná. Zamilovaný má potřebu být nablízku milovanému, ale i se ho například dotknout. Ještě se zde však nejedná o pravou lásku, kterou znají dospělí. V kontextu s pubescencí mluvíme spíše o lásce platonické. Také autosexualita se hojně vyskytuje. Dříve byl tento jev považován za neetický a byl k němu dost negativní postoj. Dnes se již tento postoj postupně mění. Stále se však přesně neví, jaký postoj k auto-sexualitě mají jedinci, kteří ji provozují. Také fantazie, která se s nástupem pubescence značně rozvíjí, má při autosexualitě velký význam (Říčan, 2014; Kuric, 1963, Thorová, 2015).

Vrstevníci jsou pro toto období klíčoví. Vytvářejí se tak zvané party neboli skupinky například dle zájmů. Pokud nemá pubescent doma stabilní zázemí, může se snažit upoutat pozornost svých vrstevníků, a tím se dostat do ohrožení. Jedná se o ohrožení rizikovým chováním jedince. Jsou to například drogy, rizikové chování či bezohledné chování ke starším. V této době dospívající zároveň potřebují jednoho dobrého kamaráda. S ním pak mohou trávit mnoho času. Toto přátelství je velice důležité, protože je zde navázána velká důvěra. Tato důvěra dává podklad pro manželskou důvěru a zároveň je ochranou pro jedince před rozvojem neplatonické erotiky (Říčan, 2014; Thorová, 2015; Kuric, 1963).

Vztahy v rodině mohou být napjaté pro přecitlivělost dospívajících. Rodiče by měli svým potomkům dát prostor, pokud se jim děti svěřují, měli by si toho vážit, protože na tomto ukazateli je dobře vidět, že jim děti důvěřují. Proto je doporučováno tajemství ochraňovat, aby nedošlo k narušení důvěry. Také by měli dospívajícím dopřát prostor (Cenková & Langrová, 2010; Říčan, 2014; Kuric 1963).

Také vztahy s učiteli mohou být napjaté. Jedinec zkouší autoritu a mnohdy se proti ní může i stavět. To může být způsobeno i tím, že chce být zajímavý pro své okolí. Dospívající se mohou zhoršit ve škole, což plyne ze špatného soustředění se, a většinou si

volí ve třídě jednoho zástupce, který bude s autoritou mluvit. Jedná se většinou o „nejsilnějšího“ žáka (Říčan, 2014; Kuric, 1963).

5 PODOBNÉ VÝZKUMY

Tato kapitola pojednává o výzkumech, které se přibližují k mnou popisovanému tématu. Zcela totožným výzkumem, jak ze zdrojů vyplývá se pravděpodobně žádný z autorů nezabýval. Popíšeme si proto společně alespoň některé výzkumy, které se svým tématem nejvíce přibližují k našemu tématu.

Výzkum, který byl prováděn roku 1980, byl prováděn v Cambridgi na 40 rodinách. Výzkum začal jeden až tři měsíce před narozením druhého dítěte a skončil ve chvíli, kdy mladšímu dítěti bylo 14 měsíců. Sledovala se při něm interakce matky se starším sourozencem po narození mladšího. Byly prováděny dvě pozorování a interview před narozením mladšího sourozence. Při pozorování mohl, či nemusel být účastněn i otec dítěte. Také bylo provedeno hodnocení temperamentu dítěte. Po narození mladšího sourozence bylo prováděno pozorování, interview a opět měření temperamentového hodnocení v několika měsíčních odstupech. Interview před narozením sourozence bylo zaměřeno na starší dítě v ohledu jeho krmení, spaní, jeho strachů atd. Po narození se interview zaměřovalo na stejné okruhy a na předešlé výpovědi matek. Porovnávaly se body získané před a po narození mladšího sourozence (Dunn, Kendrick & MacNamee, 1981).

Z výsledků vyplývá, že 23 dětí po narození sourozence začalo být více unavených. Z toho 13 dětí ukazovaly tuto zvýšenou únavu častěji, nebo neustále. 23 dětí více lpělo na matce, 11 dětí se staly tiššími, staženými a méně odcházely od matky po narození mladšího sourozence. Narození mladšího sourozence také ovlivnilo chování staršího sourozence k matce. Chování po narození bylo pro matky náročnější, také bylo zaznamenáno negativní chování vůči matce, ať fyzické, slovní, či útok. Také vůči mladšímu sourozenci bylo zaznamenáno u některých případů negativní chování. Jednalo se například o možné bití mladšího sourozence. V málo případech se toto chování opakovalo pravidelně (Dunn, Kendrick & MacNamee, 1981).

Můžeme si tedy povšimnout, že narození mladšího sourozence mělo vliv na chování a psychiku staršího sourozence, ač nám není znám věkový rozdíl dětí.

Dalším mnou zvoleným výzkumem, který si představíme, bude replikace, při které výzkumníci zjišťovali, zda se změnila výchova u druhého dítěte, a pokud ano, jak se tato změna projevila. Výzkumníci si nejprve rozdělili rodiny do tří kategorií. První z kategorií

rodin je rodina, ve které je shodný vzor výchovy obou rodičů, druhou je komplementární vzor výchovy, ve které je každý rodič vzorem pro jiné dítě. To znamená, že například otec je vzorem pro starší dítě a matka vzorem pro mladší dítě. Posledním typem je neshodný vzor. V tomto vzorci se jeden rodič chová k dětem stejně a druhý rodič vykazuje větší náklonost k jednomu ze sourozenců. Nejčastější kategorií výchovy se ukázal poslední. Ten poukázal na to, že jeden z rodičů se choval k oběma dětem stejně, druhý mezi tím byl více afektovaný a požadoval větší disciplínu od jednoho ze sourozenců. Většinou mladšího sourozence. Druhá kategorie se ukazovala jen zřídka. V replikaci, kterou Volling provedl na předškolních dětech, čímž se od původní studie liší, se ukázalo, že nejčastějším vzorcem je první kategorie. Druhá kategorie se opět objevuje jen zřídka a poslední kategorie se objevuje ne tak často, a otec se chová k dětem stejně a matka se chová ke staršímu dítěti více autoritativně. Ve výsledku bylo u 27 rodin, tedy u 45 % rodin shledáno, že mají stejný vztah k oběma sourozencům, 1 rodina, tedy 2 % z celkového výzkumu měla oblíbenější mladší dítě, ve 4 rodinách, tedy u 7 % oba rodiče upřednostňovali starší dítě, v 7 rodinách, a tedy u 12 % měl v oblibě jeden z rodičů mladší dítě a v 18 rodinách, a tedy u 30 % upřednostňoval jeden z rodičů starší dítě před mladším, kdežto druhý rodič se stavěl k oběma dětem stejně. Autor uvádí, že jedním z důvodů by mohlo být pohlaví staršího či mladšího sourozence. Každopádně i jen zcela nepatrné rozdíly ve výchově mohou mít významný vliv na vztahy v rodině (Volling & Elins, 1998).

Popíšeme si společně ještě jeden výzkum. Tento výzkum se týkal puberty a jejího vlivu na rodinné konstelace. Účastnilo se ho 204 rodin. Prvorozené dítě muselo splnit věkovou hranici 10–15 let. Ve výzkumu byly důležité tři základní oblasti, jimiž jsou: autonomie, blízkost a konflikt. Právě díky nově započaté pubertě se jedinec setkává s novou tužbou, a to autonomií. V té chvíli ale „naráží“ na rodiče a zde vzniká konflikt mezi dítětem a rodičem. Díky tomuto jevu se také může ovlivnit emotivita a může dojít k odcizení rodiče a dítěte. Autor také uvádí, že si tohoto fenoménu můžeme povšimnout jak z pohledu rodičů, tak dětí. Jejich výpovědi se totiž shodují na tom, že odcizení nějakým způsobem vnímají. Ke konfliktům dochází častěji ve vztahu matka a dítě než otec s dítětem. Také se ukázalo, že častější konflikty jsou ve vztahu dcer a matek nežli matek se syny (Belsky, Steinberg & Draper, 1991; Steinberg, 1987).

VÝZKUMNÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Vliv mladšího sourozence na vztahy v rodinném systému může být zátěžovou situací, jak jsem již výše zmínila. Nové dítě může ovlivnit vztahy v rodině, myslím především staršího sourozence s rodiči. Tím, že je mezi dětmi velký věkový rozestup, nejméně třináct let, je vychováváno nejmladší dítě často jako jedináček. Také fakt, že starší dítě prochází pubertou, je důležité zmínit, protože se jeho vnímání proměňuje, a i to může mít na rodinné vztahy značný vliv (Říčan, 2014; Skládalová, 2018; Sobotková, 2012).

Tuto problematiku jsem se rozhodla zkoumat z pohledu matky, otce a staršího dítěte. Myslím si, že role otce je často opomíjena, a protože jeho pohled na celkovou situaci chápu jako důležitý, rozhodla jsem se tedy zařadit do svého výzkumu i pohled otce.

Cíl mého výzkumu je zmapovat vztah staršího dítěte s rodiči před narozením a po narození mladšího sourozence a zjistit, zda byl vztah ovlivněn mladším sourozencem a pokud ano, tak jak. Dále jaký vliv na tento vztah měla započatá puberta a velký věkový rozdíl.

Zvolila jsem si tuto výzkumné otázky:

1. Jak ovlivnil příchod mladšího sourozence vztah staršího sourozence s rodiči?
2. Ovlivnila vztah staršího sourozence s rodiči započatá puberta u staršího dítěte?
3. Jak ovlivnil velký věkový rozdíl vztah staršího sourozence s mladším?

7 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá vztahem mezi jedinci, zvolila jsem design kvalitativního výzkumu. Protože jsem v práci zkoumala tři pohledy na celkovou situaci, zvolila jsem interpretační fenomenologický přístup, který mi umožňuje porovnat výpovědi všech zúčastněných mezi sebou a případné porovnání rodinných celků. Dává mi také prostor na hlubší porozumění vztahu staršího sourozence s rodiči před a po narození mladšího sourozence. Pochopení tohoto vztahu a jeho proměny je založeno na analýze výpovědi každého jedince, jeho subjektivního prožívání celé situace, času, který starší sourozenec s rodičem tráví, a komunikaci mezi všemi zúčastněnými. Také mnou zvolené téma není tak obvyklé, a to také přispělo k volbě interpretativního fenomenologického přístupu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

7.1. Metoda sběru dat

Pro uchopení vztahů jsem použila polostrukturovaný rozhovor, kterým jsem získávala data. Rozhovor jsem prováděla zvláště se starším sourozencem a s oběma rodiči dohromady. S rodiči jsem sbírala data společně pro případné doplňování jejich výpovědí.

Polostrukturovaný rozhovor jsem zvolila z toho důvodu, že v něm vzniká prostor pro případné doplnění otázek a lepší pochopení daného tématu. Protože rodinné situace se od sebe lišily, vznikal prostor pro nové otázky a díky polostrukturovanému rozhovoru jsem jej mohla každé rodině přizpůsobit. Otázky byly pro všechny rodiny stejné, ale díky novým podnětům od respondentů a nově vzniklým otázkám se mohou jednotlivé výpovědi od sebe lišit.

Například finanční prostředky každé rodiny byly jiné a v důsledku narození nového člena se musely rozdělit mezi dvě děti. Rodiče zmiňovali i tento faktor jako důležitý ve vztahu ke staršímu dítěti, ač se snažili, aby tento faktor vliv neměl.

7.2. Sběr dat a výzkumný soubor

Protože zkoumám vztahy v rodině po narození o půl generace mladšího sourozence, když starší sourozenec prochází pubertou, rozhodla jsem se stanovit si hranici alespoň

třináctiletého rozdílu mezi sourozenci. Tento rozestup mezi dětmi je zvolen z důvodu reflexe staršího dítěte. Abych mohla zachytit změny, které vznikly po narození nového člena, zařadila jsem mezi kritéria svého výzkumu alespoň roční soužití dětí v jedné domácnosti. Pro omezení jakéhokoliv zkreslení vztahu jsem výzkum prováděla jen s původními rodinami. Děti tedy musely mít stejné rodiče.

7.3. Kritéria výběru výzkumného souboru

Do výzkumného souboru jsem zařadila rodiny, které byly původní, a tedy byla to prvotní manželství. Vyřadila jsem tedy rodiny, kde děti neměly jednoho stejného rodiče. Dále jsem vyřadila rodiny, u kterých byl rozestup menší než třináct let, a rodiny, kde děti žily ve stejné domácnosti méně než jeden rok. Věk staršího dítěte musel být v rozmezí 14–15 let. Tímto rozmezím jsem se snažila zachytit věk, kdy dítě již v pubertálním období je a změny s ním spojené již probíhají, aby mohli rodiče posoudit, zda se změny odehrávaly právě kvůli započaté pubertě, nebo vlivem nově narozeného sourozence. Všechny tyto prvky by mohly ovlivňovat vztah a díky tomu zkreslit výsledek.

7.4. Výběr výzkumného vzorku

Participanty jsem získala záměrným výběrem vzhledem k nastaveným kritériím. Oslovila jsem své okolí, tedy známé, zda by neměli zájem či někoho takového ve svém okolí nemají. Díky tomu jsem získala tři rodiny. Dále jsem rodiny oslovila na webových stránkách e- mimino.cz, na sociálních sítích a na Facebookových stránkách zaměřených na rodinu jako jsou Olomoucké maminky, RODINA, Maminky, Maminky z Olomouce atd. Tímto způsobem se mi podařilo najít jednu rodinu, která by splňovala mnou vytvořená kritéria. Bohužel po provedení rozhovoru se starší dcerou otec nebyl ochotný rozhovor provést, a protože je pro mě jedním z klíčových účastníků, byla jsem nucena tuto rodinu vyřadit z výzkumného vzorku. Rodin, které by splnily kritéria, se ozvalo více, ale někteří z členů nebyli ochotni udělat rozhovor. Získala jsem tedy tři ochotné rodiny, které splňovaly veškerá kritéria. Získala jsem ke spolupráci dvě rodiny se syny a jednu rodinu, kde starším dítětem byla dcera.

Tab. 1: Deskriptivní charakteristika výzkumného souboru

Rodina	Celkový počet dětí	Postavení dítěte v rodině, se kterým byl sbírán rozhovor	Aktuální věk staršího sourozence
Rodina T	2	Prvorozené	15
Rodina K	5	Druhorozené	15
Rodina M	3	Druhorozené	14

7.5. Popis výzkumného nástroje

Před započítím výzkumu jsem provedla rešerši, abych se orientovala v dané problematice. Také jsem provedla sebereflexi. Díky vlastní zkušenosti s mnou popisovanou situací jsem mohla polostrukturovaný rozhovor tvořit na základě vlastní zkušenosti společně s teoretickým ukotvením. Rozhovor jsem koncipovala do několika kategorií otázek. Pro rodiče byly otázky stejné, pro dítě se v některých kategoriích lišily, ale okruhy kategorií byly zachovány pro obě skupiny. Tyto kategorie tvořily 6 okruhů.

Otázky pro rodiče:

1. *Rozhodnutí mít další dítě* – tento okruh tvořilo 7 otázek a snažila jsem se v něm zmapovat, kdy se rodiče rozhodli počít nového potomka, kolik bylo matce let, zda bylo těhotenství plánované, jak na nově vzniklou situaci reagovali a jak o nově příchozím členu rodiny řekli staršímu dítěti.
2. *Průběh těhotenství* – tento okruh tvořily 3 otázky, které se zaměřovaly na komplikace v těhotenství, komunikaci v průběhu těhotenství o nově příchozím členu domácnosti a zda se mladší dítě těšilo na nového sourozence.
3. *Narození nového člena rodiny* – tento okruh je tvořen 12 otázkami. Ty jsou zaměřeny na reakci staršího sourozence po porodu matky, na první setkání sourozenců, změny v chování od narození mladšího sourozence, komunikaci před a po narození mladšího sourozence.
4. *Vztah s rodičem* – tento okruh je tvořen 10 otázkami. Zde jsem se snažila zjistit, zda se vztah rodičů se starším sourozencem před narozením a po narození mladšího sourozence z pohledu rodičů změnil.
5. *Vztah s mladším sourozencem* – v tomto okruhu je 5 otázek, kterými se snažím zjistit a co nejlépe popsat vztah mladšího sourozence se starším. Zda spolu sourozenci tráví dostatek času, mají nějaké neshody, a jak by rodiče jejich vztah popsali.

6. *Zhodnocení* – zde jsou 4 otázky, které se snaží podchytit a doplnit celkový rámec získaných informací a ptám se v něm tedy na to, zda by rodiče udělali něco jinak v průběhu těhotenství ve vztahu ke staršímu sourozenci, zda je něco potřeba zlepšit jak v jejich vztahu ke staršímu sourozenci, tak i mezi sourozenci jako takovými.

Dohromady měl rozhovor pro rodiče 41 otázek.

Otázky pro staršího sourozence byly koncipovány podobným způsobem. Kategorie byly stejné jako u otázek pro rodiče, ale některé otázky se lišily.

Otázky pro staršího sourozence:

1. *Těhotenství* – tento okruh byl tvořen 5 otázkami. Tyto otázky byly zaměřeny na to, zda měl starší sourozenec radost z budoucího člena rodiny, zda se na mladšího těšil, také jak se o nově přichozím členovi rodiny dozvěděl.
2. *Průběh těhotenství* – zde byly dvě otázky, které se zaměřovaly na možné změny v chování rodičů v průběhu těhotenství ve vztahu ke staršímu sourozenci a komunikaci o nově přichozím dítěti.
3. *Narození nového sourozence* – tento okruh tvoří 5 otázek, které se stejně jako u rodičů zaměřuje na vnímání staršího dítěte při příchodu nového člena, a tedy na to, zda měl chuť být mladším dítětem v interakci po porodu, pokud dítě zaznamenalo změnu chování rodičů po narození nového člena rodiny, jak se tato změna projevovala.
4. *Vztah s rodičem* – zde máme dvacet otázek, které jsou zacílené na vztah staršího sourozence s matkou, otcem, na jejich vzájemnou komunikaci, časové údaje, tedy kolik tráví dítě s rodičem času a zda mu něco ve vztahu k rodičům nechybí.
5. *Vztah s mladším sourozencem* – zde bylo 6 otázek zacílených na popis vztahu sourozenců. Jak sourozenci tráví volné chvíle, zda má starší sourozenec tyto chvíle rád.
6. *Zhodnocení* – tyto otázky jsou podobné jako u rodičů, jsou tedy 4 a snažím se jimi docílit celkového zhodnocení vztahů a zmapování potencionálních potřeb staršího sourozence vůči rodičům a mladšímu sourozenci.

Dohromady má rozhovor pro starší dítě 42 otázek.

Schéma 1: Ukázka témat otázek

7.6. Metoda analýzy a zpracování dat

Za souhlasu zúčastněných jsem si rozhovory nahrála na diktafon. S daty provedla doslovnou transkripci. Pro analýzu dat jsem zvolila interpretativní fenomenologický přístup. Tento přístup se opírá o tři zdroje. Fenomenologii, hermeneutiku a idiografický přístup. Fenomenologie dodává tomuto přístupu jedinečnost individuálního prožívání, hermeneutika obohacuje tento přístup o osobní prožívání výzkumníka a idiografický přístup dodává celkový vhled do zkoumaného prožívání či případu, nežli dojde k jeho úplnému pochopení (Kostínková & Čermák, 2013).

Doslovně přepsané rozhovory jsem opakovaně pročetla a vytiskla je. Po opakovaném čtení jsem si na vytvořené okraje pomocí metody „tužka, papír“ zvolila vhodné kategorie, které ohraničovaly jednotná témata, která byla pro účastníky nějakým způsobem důležitá a vykryštovala se z kódů, které jsem si psala na pravý okraj rozhovorů. Dále jsem tyto kategorie porovnávala mezi jednotlivými rozhovory. Každá rodina v analýze tvoří jednotný celek. Proto jsem rozhovor rodičů a staršího sourozence analyzovala zvlášť a poté jsem hledala souvislosti. Po takto analyzovaných rodinných celcích jsem hledala souvislosti napříč všemi rozhovory a díky tomu jsem získala ústřední témata, která se shodovala v rozhovorech. Jak jsem již v teoretické části zmiňovala, rodina je jedinečný a originální systém, a tak se rodinné celky od sebe nepatrně liší.

7.7. Ukázka analýzy dat

V této podkapitole si popíšeme a ukážeme, jak jsem s doslovnými přepisy rozhovorů pracovala dále.

Zde můžeme vidět ukázkou kódování. Na pravé straně jsem zapisovala mnou vyhodnocené důležité výroky a na levé straně jsem z těchto výroků utvořila jednotlivé podkategorie. Ty jsem poté dále analyzovala a vykryštovaly mi z nich kategorie, které popisují níže v kapitole 9. Výsledky. Rodiny se mohou v těchto kategoriích a podkategoriích lišit, protože jsou to individuální celky.

Tab. 2: Ukázka kódování

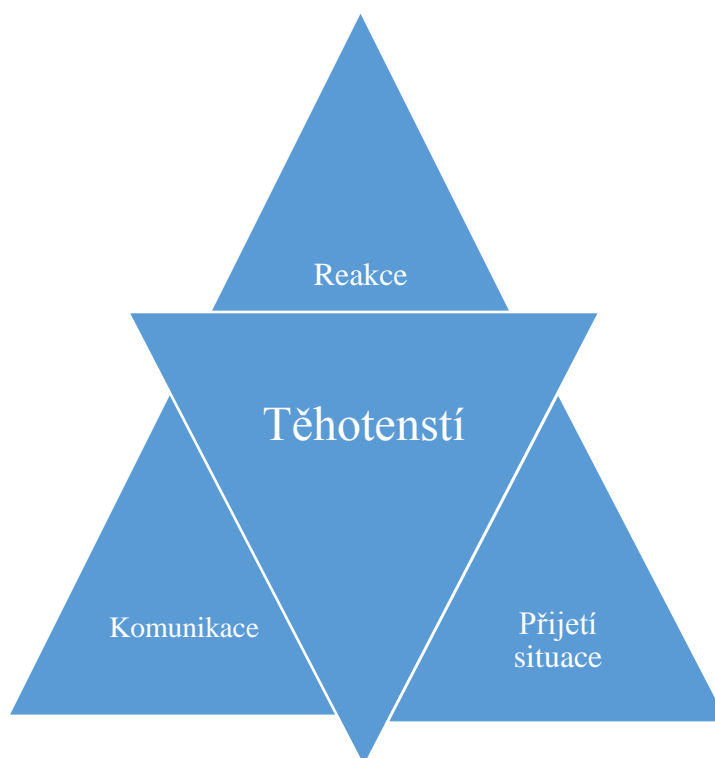
Reakce matky T na těhotenství	<i>Byl to šok, omyl, ale hezkej. No hodně jsem přemýšlela, jestli do toho půjdu nebo ne. Jako věk, stará, jako všechno od začátku, žádná sranda no.</i>	šok omyl pochybnosti
Komplikace po porodu	<i>Mmmmm, no úplně ne dobře, protože malá byla na jipce, takže jsem byla po císaři, takže spíš mezi dveřma.</i>	císař jip
Nezměněné chování rodiče	<i>Ne vůbec, pořád se ke mně chová a k Barči, jak kdyby tady nebyla Sofča. Já si toho jako cením docela. Já jsem střední, ale naštěstí jedinej kluk.</i>	stejně chování pokora ml. dítěte
Pohled na nového sourozence	<i>Viděl jsem to dost negativně. Měl jsem pocit, že to zabrání věcem jakoby, tady nebyl, že jako nemůžeme jet nikam, protože musí spát, a tak no.</i>	negativní pohled omezení
Komunikace se starším dítětem	<i>My jsme pro ně teď takový přizvaní vedoucí/ mentoři. I tím, že naše domácnost je dost kompaktní, tak ten rozhovor kolem stolu je dobrý.</i>	přizvaní vedoucí hovor kolem stolu kompaktní domácnost
Probíraná témata	<i>Co řešíme, no řešíme že jo chování v pubertě, to je jasné, jak pomáhá rodině, to je teďka téma našich posledních dvou dnů. Ted'ka</i>	chování v pubertě pomoc rodině coronavirus

<p>Komunikace v těhotenství</p>	<p><i>hodně řeší coronavirus, tak to zdravotnický probíráme.</i></p> <p><i>No povídali no, jsme si říkaly, že to bude super.</i></p>	<p>bude super povídali</p>
--	--	-----------------------------------

Zde můžeme vidět, jakým způsobem jsme získali z podkategorií hlavní kategorii v níže uvedeném příkladu – kategorii Těhotenství s podkategoriemi Reakce, Přijetí situace, Komunikace.

Obrázek 1: Příklad hlavní kategorie s podkategoriemi

8 ETICKÉ HLEDISKO A OCHRANA SOUKROMÍ

Před započatým rozhovorem byli účastníci informováni o tématu bakalářské práce, bylo jim nabídnuto nahlédnout na otázky pro děti a byli srozuměni s anonymitou. Účastníci také podepsali informovaný souhlas o zachování anonymity, a protože děti nebyly plnoleté, tak také souhlas rodičů s výzkumem. Rodiny také byly seznámeny s tím, že pokud by jim nebylo příjemné odpovídat, nemusí se k otázce vyjadřovat, nebo mohou rozhovor ukončit. Dále jsem rodinám nabídla nahlédnout do doslovných přepisů rozhovorů a nechala prostor pro jejich vyjádření. Audio nahrávky byly po přesném přepisu smazány a rodiny jsem označila dle písmena abecedy, abych dodržela anonymitu.

Z etického hlediska bylo účastníkům sděleno přesné téma bakalářské práce, byl poskytnut náhled přesných přepisů rozhovorů, nahrávky byly smazány a byl prostor pro účastníky, pro jejich komentáře či neshody. Jedinou komplikací, která by mohla nastat, byl fakt osobnějšího vztahu s některými rodinami. Mohlo se ale také jednat o okolnost, díky které byly rodiny otevřenější a upřímnější. Jiné komplikace bych z etického hlediska neshledala.

9 VÝSLEDKY

V této kapitole představím jednotlivé výsledky analýzy rodinných vztahů. Rodiny jsem brala jako celky, a tedy, jak jsem již výše popisovala, jsem analyzovala rozhovory rodičů zvlášť, dále jsem analyzovala rozhovor staršího dítěte a v závěru jsem obě analýzy podrobila hlubšímu zkoumání a syntetizovala výsledky obou šetření. Díky takto zvolené metodě jsem mohla hlouběji pochopit pohled na vztah všech zúčastněných.

Otázky jsem pokládala všem rodinám stejné, ale každá rodina je individuální celek, a proto i vztahy jsou popsány u každé rodiny jinak. Také v projevu se rodiny lišily. To si vysvětluji v důsledku odlišných rodinných zkušeností, výchovných stylů a obecně individualitou každé rodiny.

9.1. Rodina T

Těhotenství nebylo plánované, a proto to byl pro rodiče, jak to oni sami nazvali, šok. Protože byla dcera v té době velká, tak se rozhodli, že si dítě nechají. Otec celou situaci bral s klidem a matka naopak hodně přemýšlela. Bála se pokročilého věku a komplikací, které by mohly v těhotenství nastat. Matce bylo 38 let, když otěhotněla. Dceři bylo třináct let.

Těhotenství

Reakce na těhotenství byl pro všechny zúčastněné šok. Matka pochybovala o těhotenství, otec vzal celou situaci tak jak je a dcera, která byla do té doby jedináček a sourozence chtěla, měla radost, i když ze začátku to pro ni byl šok stejně jako pro rodiče. Matka uvádí: „*byl to šok, ale hezkej. No hodně jsem přemýšlela, jestli do toho půjdu nebo ne*“. O těhotenství dceři řekli zcela otevřeně, matka jí řekla „*bude ségra nebo brácha*“. Se způsobem, jakým informaci rodiče dceři sdělili, byli všichni spokojeni a neměnili by na něm nic. Starší dcera si v průběhu těhotenství dávala ruku matce na břicho a pozorovala, jak dítě kope. Tuto novou situaci všichni společně probírali a otevřeně o ní komunikovali. Těhotenství neprobíhalo zcela standardně, dítě bylo malé a nepřibíralo na váze. Rodiče tedy měli obavy.

Po porodu

Dcera se kvůli komplikacím spojeným s hmotností sestry nemohla přijít na nového člena rodiny podívat do nemocnice. První setkání tedy proběhlo, až když byla matka doma

z nemocnice. Starší dcera popisuje, že to pro ni byl zvláštní pocit. *„moc si to nepamatuju teda, ale takový zvláštní, takový zvláštní pocit najednou“*. Měla však chuť si sestru pochovat a být s ní v interakci. Popisovala, že si ji chovala často. Rodiče také popisují, že když byla sestra miminko, starší měla větší chuť být s ní v interakci, otec řekl: *„dokud po ní nic nechtělo.“* matka: *„dokud to nechodilo, tak to bylo zlatý“*. Změny v chování starší dcery rodiče zaznamenali až ve chvíli, kdy začala mladší dcera chodit. Starší změnu vidí v tom, že teď bývá více sama a v domácnosti se více hádají.

Vztah s matkou

Matka popsala vztah s dcerou jako kamarádský, který má hranice. Dcera popisuje vztah jako normální, kamarádský. Můžeme tedy vidět shodu na obou stranách. Tento vztah byl takto nazýván jak před narozením, tak také po narození mladší dcery. Matka vidí jedinou změnu v probíhající pubertě starší dcery a větší potřeby klidu z dceřiné strany. Dcera vidí změnu po narození mladší sestry v častějších hádkách mezi ní a matkou. Z časového hlediska by se ráda dceři věnovala více, ale dcera má hodně povinností. Uvádí: *„tak podle toho, jak mamka pracuje, tak průměrně pět hodin asi...no jako když nemám moc dlouho školu a mamka je doma“*. Dcera uvádí, že spolu tráví okolo pěti hodin denně. Nejčastěji si povídají o škole a co se zrovna děje. Svěřovat se chodí dcera matce. Toho si matka velice váží a snaží se k dceři být otevřená a probrat s ní jakákoliv témata. Pokud se baví o osobních tématech, obě uvedly, že se cítí přirozeně. Matka také hodně poukazuje na to, že dcera je dost často sama ve svém pokoji a potřebuje čas sama pro sebe.

Vztah s otcem

Otec také popisuje vztah s dcerou jako kamarádský a dcera také. Zde můžeme také vidět shodu v náhledu na vztah. Otec uvádí, že s dcerou tráví asi hodinu v průměru denně, dcera říká: *„míň jak s mamkou, protože je hodně v práci, ale né o moc“*. Otcí se starší dcera moc nesevřuje. *„tak jak kdy no. Spíš se baví asi mámou o těchle věcech no. Tak ona s těma chlapama moc nekomunikuje že jo“*. Čas a témata, která společně probírají otec s dcerou, dcera popsala jako: *„jsme v obýváku, něco si pustíme, nebo o škole tak různě si povídáme“*. Dcera také zmiňuje, že by byla ráda, kdyby na ni měl otec více času.

Vztah s mladší sestrou

Rodiče mluvili hodně o změně vztahu po tom, co mladší sourozenec začal chodit za starším do pokoje. Také hovoří o probíhající pubertě, že díky ní se starší dcera mění a potřebuje více

času na sebe, který jí mladší sestra moc nedopřává. Starší sestra řekla, že s mladší sestrou tráví „*osm až devět hodin, když chodím do školy, jakože ji furt vidím ... hm ... ale ten aktivní čas asi 3-4 hodiny, protože za mnou pořád chodí do pokoje.*“ Zde tedy můžeme vidět shodu v názorech. Rodiče jsou si vědomi toho, že starší potřebuje více prostoru. Dcera také upozorňuje: „*když jsme samy, tak to je v pohodě, ale jak přijde domů vyloženě mamka, tak zdivočí nebo co.*“ Dále také uvádí: „*když pak přijde mamka, tak mě začne třeba kousat, nebo bít, a to mě pak štve.*“ Čas z pohledu rodičů spolu sestry tráví dostatečný, otec dodává „*poslouchaj spolu metal*“, matka „*že by přišla a řekla pojd' jdem si spolu číst, to ne, to je spíš nutnost. Jako když jsou samy spolu, tak je to tuťuňuňu, pak přijdu a je bordel no.*“ Matka také uvádí, že se snaží dávat pozornost oběma dívkám stejně, snaží se být spravedlivá. Otec zmiňuje „*musíš se věnovat dítěti přiměřeně věku*“.

Změny/Potřeby

Rodiče by v průběhu těhotenství změny neprovedli, uvádí, že nemají potřebu nic zlepšit. Matka uvádí „*já nevím co bych měla zlepšit, ale asi ne, asi by to bylo stejně jak to je*“. Jediné, kde vidí potřebu změny, je ve vztahu dívek, uvádí, že by měly dívky vyrůst, otec přesně řečeno uvádí „*asi by to chtělo trošku povyrůst, malá by měla mít víc rozum a velká by měla vyrůst z puberty.*“ Starší dcera má potřebu více času sama pro sebe, a aby ji sestra neprovokovala.

9.2. Rodina K

Matka v rodině K měla od mala vizi, že by si přála mít 5 dětí, její manžel pochází z Anglie a děti nechtěl žádné. Dohodli se na kompromisu 4 dětí, ale vzhledem k tomu, že poslední dcera je těžce mentálně postižená, neslyšící se známkami autismu, matka od myšlenky pátého dítěte nechtěla ustoupit. Jak sama řekla, chtěla ten okruh mateřství zakončit něčím pozitivním, a proto se rozhodla mít poslední páté dítě. V té době bylo staršímu synovi 13 let.

Těhotenství

Pro otce bylo těhotenství ženy překvapivé, s dalším dítětem již nepočítal, ale přijal to s chladnou hlavou, s neutrálním postojem. Pro ženu to bylo chtěné těhotenství, měla k němu pozitivní postoj a chtěla využít možnosti otěhotnět. Muž zvažoval nadcházející těhotenství ženy převážně z důvodu stárnutí, častého stěhování, protože bydleli částečně v Anglii a částečně v České republice. Také domácí škola starších dětí hrála roli v obavách muže a v neposlední řadě také péče o postiženou dceru. Matka celou situaci brala pozitivně a na dítě

se velice těšila. Starší sourozenec o touze matky po pátém dítěti věděl, takže zpráva o tom, že je matka těhotná, ho nepřekvapila. Pocity z nově přicházejícího dítěte však měl smíšené, ale spíše negativní. Báł se změn, které s ním přicházejí, jako například pláč dítěte, omezení časových možností kvůli spánku mladšího dítěte. Také uvádí, že po narození změnil tento negativní postoj.

Rodina uvádí, že jsou v komunikaci otevření, a tak i o nastávajícím sourozenci řekli staršímu dítěti dříve nežli příbuzným. Otec popisuje reakci staršího sourozence takto: *„Měl to za úplnou bláznovinu, myslel si, že jsme úplní magoři...pořád dokola opakoval bože, bože, bože, jinak toho neřekl moc.“* Matka také popisuje, že reakce staršího dítěte byla strohá. O novém sourozenci si však společně povídali. Probírali otázky, kde dítě bude spát, starší sourozenec také řešil věk rodičů. Kolik bude matce, až dítěti bude pět, deset let, či až bude v tanečních. Také pohlaví společně řešili. Starší dítě mělo na celou situaci kritický náhled, uvádí matka. Ve společném probírání situace se také otevřelo téma smrti, zda nebudou rodiče moc staří, zda nezemřou.

„Ano, jen se ptal, kde bude spát a otázky tohoto typu. Nebo bude to mimino moc řvát? A ještě počítal, kolik jim bude, až tomu miminu bude rok, nebo pět let, deset let, kolik bude mně, ženě.“

„Jako bylo mu jasný, že ta věková mezera je tak veliká, že se jich to nebude týkat... Ještě říkal, že to bude strašný, když to bude holka, že bude muset mužem tancovat, nebo se mnou, a to budu taková babička, jestli bude táta moc starý na to, aby s ním hrál fotbal, nebo jestli neumřeme. Díval se na to dost kriticky. Ale hovory jsme vedli docela často.“

Po narození

Tím, že matka rodila sourozence doma, starší sourozenec nebyl matku navštívit v porodnici. Staršímu sourozenci bylo 13 let. Matka popisuje *„ani se v noci nevzbudil, a když zhruba v 7 ráno přišel, tak tu byl bratříček“*. Otec i matka se shodují, že starší syn měl chuť být s mladším bratrem v interakci a choval si ho. V té době starší bratr nastoupil poprvé do školy. Do té doby byl vzděláván doma, a tak se rodiče shodují, že v té době i dnes řeší jiné věci nežli svého mladšího bratra. Syn popisuje, že si situaci moc nepamatuje, ale byl na sourozence zvědavý, necítil se však ani pozitivně ani negativně. Změny v chování, či ve vztahu s rodiči ani jeden ze zúčastněných nepocíťoval.

Komunikace

Rodiče se vnímají spíše jako mentoři. Hovory vedou většinou kolem stolu v kuchyni. Matka popisuje, že komunikace se starším synem je poněkud těžší s přicházejícím dospíváním. *„Je to všechno těžší s ním probírat, protože má jiné názory, ale mluvíme s ním hodně. On prostě udává ten názor.“* Oba rodiče však udávají, že jsou v komunikaci se synem otevření a nebrání se jakýmkoliv tématům. S osobními tématy se syn obrací spíše na otce, se kterým má užší vztah. Otec, jak sám popisuje, si na něj udělá vždy čas a nemá *„roztěkanou pozornost“*. Matka je také otevřená jakýmkoliv tématům, ale syn se jí tolik nesevěruje. Oba se snaží děti navádět k upřímnosti a řešení svých problémů, ať s nimi, nebo se svým okolím. Nejčastějšími tématy jsou škola, domácí úkoly. Matka také uvádí, že syn má s rostoucím věkem více otázek.

Starší syn popisuje, že pokud má nějaký problém, obrací se s ním na otce. Na matku se obrátí výjimečně. Někdy se cítí nervózně, ale spíše normálně, jak sám uvádí, *„bezcitně“*. Nejčastější témata v rozhovoru s rodiči uvádí školu, matematiku a dále plány na nadcházející víkend.

Vztah rodičů se starším dítětem

Otec uvádí, že vnímá vztah se starším synem jako hodně blízký. Narození nového člena rodiny na tento vztah dle jeho názoru vliv neměl. Tím, že matka musela zůstat s mladším sourozencem doma, popisuje vztah po narození mladšího bratra jako bližší a intimnější. Otec vidí změnu jen v čase. Myslí si, že na staršího syna již nemá tolik času. *„Myslím si, že to je jen časové asi bych víc dělal výlety na kole, ale na vztahu se to nepodepsalo si myslím“*. Čas, který se starším synem otec tráví, vidí jako dostačující. Matka má naproti tomu pocit, že by se synem měla trávit více času. Tento její pocit sdílí i otec.

Syn popisuje vztah s matkou jako *„řekl bych spíš takovej negativní. Nebo jako je většinou v pohodě, ale mně se zdá, že prostě když ona si myslí, že lžu tak mě nenechá vyjádřit a já jí nemůžu nic říct, protože se jí jako bojím, takže spíš nic neříkám“*. Také uvádí, že s matkou tráví 5–10 minut denně. Nejčastěji společný čas tráví při sportu. Čas, který spolu s matkou tráví, mu přijde dostačující.

Vztah s otcem popisuje syn jako *„hm ... takovej víc chill, že si s ním můžu povídat o čemkoliv a nikdy se tolik nenaštve nebo ne tak rychle.“* Syn dále zmiňuje, že s otcem tráví více času jak s matkou a že mu tento čas přijde dostačující. Nejčastěji spolu tráví čas na kole, nebo když syn otci pomáhá.

Vztah sourozenců

Vztah bratrů matka popisuje jako harmonický, otec jako vztah bez rozepří. Oba se shodují na tom, že spolu sourozenci tráví dostatek času, nenutí staršího syna, aby se staral o mladšího. Čas, který s ním stráví, nechávají na starším synovi. Na jejich vztahu by nic neměnili.

Starší syn popisuje vztah s mladším bratrem jako slabší. Je tomu tak, protože má pocit, že s mladším bratrem netráví dostatek času. To si vysvětluje především podáváním přihlášek na střední školu a potřebu většího prostoru pro sebe. Pokud čas s mladším sourozencem tráví, je to většinou aktivitou, kterou zvolí starší sourozenec. Svého bratra má rád. *„Docela mi vadí, že se rozcapuje, tady sedím [lavice u stolu v kuchyni] a on mi začne škrábat do oka, tahat za vlasy, a tak no, já mu zase nechci ublížit, jak je malej. Ale jinak asi v pohodě“.*

Změny/Potřeby

Rodiče by ve svém jednání jak v průběhu těhotenství, v komunikaci, nebo ve vztahu sourozenců nic neměnili. Starší syn si myslí, že by se měl více věnovat mladšímu bratroví, dále by rád zlepšil vztah s matkou. S bratrem by rád trávil více času, který bude zaměřený na aktivitu, která bude mladšího sourozence bavit a kterou si nejlépe zvolí on sám. Doposud si spíše hráli, jak chtěl starší sourozenec.

9.3. Rodina M

Matce bylo 42 let, když otěhotněla. Těhotenství bylo plánované a předcházelo mu samovolný potrat matky. Celá rodina si tedy dítě přála. Staršímu synovi bylo 13 let v době, kdy matka otěhotněla. Dohromady mají rodiče tři děti. Nejmladší dceru, prostředního syna a nejstarší dceru. Pro poslední třetí dítě se rozhodli zejména z toho důvodu, že oba pocházejí z mnohočetných rodin. Také jednou na dovolené viděli manželský pár s pěti dětmi a rodina se jim natolik líbila, že poté, co si žena splnila sny v kariérní oblasti, rozhodli se pro dalšího potomka.

Těhotenství

Vzhledem k tomu, že bylo těhotenství ze strany rodičů plánované, byla to pro rodinu radostná zpráva. Také syn měl radost a těšil se na nového sourozence. Rodiče popisují, že to těhotenství po prodělaném potratu matce syn velice přál. Také byl zvědavý a vybíral si, jaké

pohlaví by si spíše přál. Těhotenství proběhlo bez komplikací a matka popisuje, že se se synem otevřeně bavila na téma vývoje plodu, porodu a že i syn v průběhu těhotenství hladil matčino břicho. Syn uvádí, že se o těhotenství doma moc nebavili a že nezaznamenal žádné změny v chování rodičů.

Po narození mladší sestry

Mladší dcera byla po porodu na JIP a matka byla po císařském řezu. Otec vzal do nemocnice na návštěvu matky syna až po převezení na standardní pokoj. Oba rodiče popisují se smíchem, že byl syn ze sestry konsternovaný a „*strašně se bál, jak kdyby držel kříšťál v ruce. Máme fotku i z toho, jak ji drží úplně bledej kouká*“. Všichni se shodují na tom, že měl syn chuť dceru chovat. Syn dále uvádí, že měl radost.

Rodiče se shodli na tom, že v prvních měsících života sestry o ni starší syn nejevil zájem. Zlomové období popisuje otec jako přelom 4. až 5. měsíce života dcery. Popisuje to jako období, kdy dcera začala více interagovat se světem.

Vztah syna s matkou

Matka popsala, že se vztah po narození mladšího sourozence nezměnil. Popisuje jej jako otevřený, ale autoritativní vztah. Jediné, co matka uvádí, že se změnilo, je omezený čas na syna a dále také nálada a energie. „*Hele jako sorry, my už fakt nemůžeme, jsme unavení, víš že jdeme dát malou spát a usínání bylo náročný, tak jsme si sedli ke kávě v devět půl desáté a už jsme neměli náladu, to je asi ta jedna z největších změn*“. Dále také uvádí „*není tolik času a energie no. Já se mu to snažím vracet aspoň na vaření*“. Matka uvádí, že si myslí, že se synem tráví více než patnáct minut denně. Čas společně tráví povídáním si o škole a při zápasech syna. Matka si myslí, že je syn šťastný a spokojený. Syn uvádí, že s matkou tráví denně v průměru okolo hodiny. Říká, že má s matkou dobrý vztah, pokud se nebaví o škole, když zrovna nemá dobré známky. Nemyslí si, že by mladší sestra měla vliv na jeho vztah s matkou. Nejčastěji si s matkou povídá po škole a o ní a k večeru po zprávách. Dále pak také na jeho zápasech florbalu. Přijde mu, že má na něj matka času až moc.

Vztah syna s otcem

Otec popisuje vztah se synem spíše kamarádský. Hovoří o jakémsi zlomu na konci srpna. „*Když jsme byli oboustranní kamarádi a od srpna jsem jen já kamarád a trošičku upřednostňuju malou [dceru], jsou prostě upozaděni [starší sourozenci]*“. Dále také uvádí

„to je ale tím, že máme nějakou energii a tu musíme rozdělit a nedá se jí holt věnovat tolik. Stejně si myslím, že dělám maximum, co jde.“

Syn říká, že má více zálib s otcem, především sport. Říká, že má s otcem dobrý vztah. Povídají si často při cestě na tréninky synova florbalu, dále po škole v kuchyni. Syn je s časem stráveným s otcem spokojený. Jediné, co syn vytýká, je pomoc rodičům s domácností. Myslí si, že by jim měl více pomáhat. Rodičům se příliš nesvěřuje. *„Já to nikdy neberu jako problém. Když se něco stane tak to prostě vstřebám a nějak to neřeším, pokud to není smrt nebo něco takovýho. Jinak to nějak moc nevnímám.“*

Vztah sourozenců

Otec si myslí, že spolu sourozenci stráví dostatek času. Přesný časový údaj neudává, ale uvádí *„krátké chvíle, ale časté“*. Starší sourozenec má školní a sportovní povinnosti, a tak na to, jak omezené časové možnosti syn má, otec vidí vztah sourozenců jako vynikající. Syn v očích otce s dcerou chce trávit čas a má sestru rád.

Matka vidí jedinou překážku v tom, že dcera je v období, kdy potřebuje být v náručí matky. Tím pádem se synem nechce trávit tolik času, jak by chtěl on. Myslí si, že za dva až tři měsíce, až dcera povyroste, se vztah více prohloubí. Již teď ale vidí vztah velice pozitivně. Matka také uvádí *„Myslím, že oni budou určitě dobrá dvojka. Jezdíme s ní i na zápasy, na jeho florbal. Tam on za ni i chodí a chlubí se s ní, což mi přijde úžasný. Jen je teď mamánek.“*

Syn má sestru rád. Myslí si, že by rodiče byli rádi, kdyby s ní trávil více času, ale on sám dodává, že si nedokáže představit trávit se sestrou dvě hodiny denně. Má pocit, že je ještě moc malá. Není to však o tom, že by s ní čas trávit nechtěl, jen neví, jaké aktivity by měl zvolit. Vztah se sestrou považuje za dobrý. Líbí se mu, že je jediným synem, prý mu z toho plynou určité výhody. Necítí se díky tomu jako prostřední dítě.

Změny/Potřeby

Rodiče jsou spokojeni s chodem domácnosti, až na drobnosti v oblasti úklidu. Otec popisuje, že má větší snahu chápat nastávající pubertu syna a snaží se jeho slovy *„vnímat tu jeho rozvíjející osobnost“*. Matka by ráda věnovala synovi více času, energie. Obecně by jinak ani jeden z nich nic neměnil. Komunikace, která probíhá mezi rodiči a synem, jim přijde otevřená a po všech stránkách dobrá.

Syn má jedinou potřebu. Touto potřebou je včasný příchod rodičů ve chvíli, kdy je se sestrou sám a ona se rozpláče. Neví si s ní v této situaci tak zvaně rady a potřebuje pomoc

od rodičů. Dále zmínil, že by potřeboval pomoc s matematikou, ale jinak je se vším spokojený. Velice si cení snahy rodičů a nepocit'uje změny po narození sestry.

10 SPOLEČNÁ TÉMATA

Ve výše uvedené analýze rozhovorů jsem shledala tato společná témata v rozhovorech s rodiči:

1. Vliv času na vztah rodičů se starším sourozencem
2. Vliv puberty
3. Vztah se starším dítětem
4. Starší dítě vzorem pro mladšího sourozence

10.1. Vliv času na vztah rodičů se starším sourozencem

Všechny rodiny se shodují na tomto fenoménu. S příchodem nového dítěte do rodiny se musí rozdělit dosavadní časová dotace pro všechny děti, co jsou v domácnosti. Jak jeden z otců řekl při rozhovoru „*musíš se věnovat dítěti přiměřeně věku*“.

Všichni rodiče se zároveň snaží staršímu dítěti nedat pocit, že by s mladším sourozencem byli povinni trávit čas. Hlídaní po starších dětech chtějí spíše výjimečně. Uvědomují si ale, že děti jsou již starší a nepotřebují tolik času jako malé děti. Všichni rodiče se snaží dávat starším dětem prostor a do ničeho je nenutit. Také se snaží dětem čas, který společně již tolik netráví, něčím kompenzovat. V jedné rodině matka synovi například vaří, v další se snaží vymýšlet společný program na víkendy a v třetí rodině se snaží plánovat společnou dovolenou, při které si společný čas vynahradí.

10.2. Vliv puberty

Protože starším dětem je od 14 do 15 let, všechny procházejí pubertou. Všichni rodiče se shodují na tom, že děti vykazují změny v chování a tyto změny přikládají právě fenoménu puberty. V každé rodině se však její vliv projevuje jinak. Jediným společným rysem je změněný přístup dětí k rodičům. Rodiče si uvědomují, že děti mají více svých vlastních názorů, objevuje se také potřeba většího klidu ze strany dětí. Rodiče poukazují také na to, že děti si vybírají střední školy, a to je pro ně velké téma. Ve dvou případech měla puberta

vliv na vztah dítěte s otcem. V rodině T otec poukazuje na to, že dcera inklinuje spíše k matce a v rodině M se syn od otce odmlčel. Obě rodiny to přisuzují pubertě.

10.3. Kamarádský přístup rodičů ke starším dětem

Můžeme si povšimnout, že rodiče ve všech rodinách mají stejný přístup k dětem. Otcové mají ke starším dětem přístup spíše kamarádský a matky kamarádský s autoritativními prvky. Tento fenomén se projevuje u všech rodin. Také se všichni rodiče shodují, že jsou ke staršímu dítěti otevření a upřímní. Nebojí se v rodinách hovořit i o osobních tématech, a pokud dítě s takovým tématem přijde, rodiče jsou ochotni a připraveni je s ním řešit. Tento přístup rodičů k dětem se nezměnil ani po porodu mladšího sourozence.

10.4. Starší dítě vzorem pro mladšího sourozence

Všichni rodiče se shodli, že starší sourozenec je jakýmsi prostředníkem mezi světem dospělých a dětí pro mladšího sourozence. Tím pádem má mladší dítě v některých ohledech blíže ke staršímu sourozcenci, a jak se z rozhovorů ukázalo, rodiče by řekli, že mladší sourozcenci ke starším vzhlíží. Například i tím, že je napodobují.

Témata, která jsem našla jako shodná v rozhovorech **se starším sourozcencem**:

1. Vhodný způsob oznámení o novém sourozcenci
2. Dobrý vztah s mladším sourozcencem

10.5. Dobrý vztah s mladším sourozcencem

Všechny děti tento fenomén potvrzují. I přes občasné neshody, málo času či velký věkový rozdíl všechny děti udávají, že mají mladšího sourozence rády a tráví s ním čas rády. Na tomto fenoménu se shodují i rodiče. Všichni se shodují na tom, že starší sourozenec s mladším má dobrý vztah a tráví s ním adekvátní čas s přihlédnutím na povinnosti starších dětí. Do interakce s mladším sourozcencem žádný z rodičů starší dítě nenutí, a tak je to jen na starším dítěti, kolik času a jak ho bude s mladším trávit. Jedno dítě uvádí, že by rádo s mladším sourozcencem trávilo více času, ale s ohledem na jeho povinnosti si uvědomuje, že to není v jeho silách.

10.6.   Vhodný způsob oznámení o těhotenství matky

Tento fenomén se objevuje u všech dětí. Ani jedno z dětí by způsob, jakým se dozvěděl o novém sourozenci, nezměnil. Naopak se jim líbilo, že byli rodiče upřímní a otevřeně s dětmi o těhotenství mluvili i během něj. Ve všech rodinách to bylo probírané téma. Dvě ze tří dětí udávají, že měly radost a na sourozence se těšily. Třetí dítě mělo smyšlenou představu o dítěti, a tak se netěšilo, což zpětně vidí jako chybu.

Témata, na kterých se shodovali **rodiče s dětmi dohromady**:

1. Otevřená komunikace
2. Podobná témata při komunikace rodičů s dětmi

10.7.   Otevřená komunikace

Fenomén otevřené komunikace se objevuje ve všech rodinách. Potvrzují to nejen rodiče, ale i děti. Rodiče se snaží být k dětem otevření, upřímní a snaží se chápat jejich chování v průběhu puberty. Děti si tohoto všímají, udávají, že způsob, jakým rodiče dětem o těhotenství řekli, byl otevřený. Také komunikace během těhotenství byla otevřená a v rodinách se o novém sourozenci mluvilo. Po porodu se v rodinách styl komunikace nezměnil, jen jak jsem již výše zmínila, z časového hlediska není takový prostor pro komunikaci. Rodiče se ale i tak snaží ve všech rodinách najít čas i pro vážnější rozhovory.

10.8.   Škola jako ústřední téma při komunikaci rodičů s dětmi

Ve všech rodinách se ukázalo jako ústřední téma komunikace škola. Udávají to všechny děti i rodiče jako první nejčastější téma jejich komunikace. Děti jsou na základních školách a všechny tři již řeší přihlášky na střední školu. Také rodiče se zajímají o prospěch svých dětí, takže jsou na místě otázky na prospěch dětí. Děti jsou půl dne ve škole, takže je běžné, že se rodiče jako první, když dítě přijde ze školy domů, ptají právě na to, zda se tam něco událo. Dalšími tématy, která se v rodinách opakují, jsou sport a aktuální dění.

11 ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Tato kapitola si bere za hlavní cíl odpovědět na hlavní výzkumné otázky. Tyto otázky jsem si stanovila před započatým výzkumem a jsou tři.

Jak ovlivnil příchod mladšího sourozence vztah staršího sourozence s rodiči? Tato otázka je zacílená na možné vlivy působící na vztah rodičů se starším sourozencem. Tyto vlivy jsem shledala následující.

Čas, který rodiče sdílí se starším sourozencem, se změnil. Rodiče musí rozdělit svoji pozornost mezi děti, a tudíž staršímu dítěti se již nedostává takového množství času, jako tomu bylo dříve, před narozením mladšího sourozence. Také síly rodičům ubývají. Tím, že mají děti v pokročilejším věku, zmiňovali se, že jsou unavení a nemají tolik energie.

Rodiče i děti ale uváděli, že příchod mladšího sourozence razantní vliv na vztah neměl. Často se rodiny shodovaly, že to vztah se starším dítětem *posilnilo*. Je to převážně z toho důvodu, že se se starším sourozencem otevřeně bavili o těhotenství matky a v jeho průběhu probírali věci spojené s příchodem mladšího sourozence.

Ovlivnila vztah staršího sourozence s rodiči započatá puberta u staršího dítěte? Ve všech rodinách se rodiče shodli, že puberta měla vliv na vztah starších dětí a rodičů. Je to především z toho důvodu, že děti neboli dospívající začínají mít *vlastní názory a postoje*. Tím pádem vzniká větší prostor pro diskusi mezi dětmi a rodiči, která může v některých případech vyústit v hádku.

Také se s pubertou otevírají *nové vývojové úkoly*, které musí jedinci řešit. Jedná se o přijímací zkoušky na střední školy. S tím přichází velké rozhodování a děti toto rozhodnutí většinou provádí samy. Rodiče se stávají spíše poradci, a to má také vliv na jejich vztah.

Objevuje se také potřeba většího prostoru a děti začínají mít jiné *zájmy*. Tím se také mění aktivita, kterou s rodiči děti sdílí.

Jak ovlivnil velký věkový rozdíl vztah staršího sourozence s mladším? Tento fenomén se projevuje především v *aktivitě a času*, který spolu sourozenci sdílí. Protože se starší sourozenec musí přizpůsobovat věku mladšího sourozence, jejich aktivity jsou omezené. Také s přihlédnutím na povinnosti starších dětí je zřejmé, že nebudou mít tolik času na hraní

si s mladším sourozencem, jak by tomu bylo, kdyby věkový rozdíl činil pouze dva či tři roky. Tím, že je starší dítě v pubertě a má před sebou mnoho vývojových úkolů, často musí řešit spíše své povinnosti než hru s mladším sourozencem.

12 DISKUZE

Má práce se zaměřuje na vztahy v rodině po narození o půl generace mladšího sourozence, když starší prochází pubertou. Snažila jsem se tedy zachytit osobní zkušenosti s tímto fenoménem a hlouběji proniknout do rodinného vnímání a obecně celkového naladění rodin. Pokud se podíváme o pár kapitol výše, můžeme si povšimnout, že jsem nejprve popisovala jednotlivé případy, poté jsem je podrobila analýze a našla jsem podobná témata pro všechny rodiny a v závěru si odpověděla na mnou vytyčené výzkumné otázky, které jsem vytyčila před započatým výzkumem. V této chvíli si získané poznatky zasadíme do teoretického kontextu, který tvořil první část mé bakalářské práce.

V teoretické části se zaměříme na rodinu a snažím se ji zasadit do kontextu naší společnosti. Jak si vědci obory fenomén rodiny vysvětlují, jaké má jedinec z rodiny výhody, jaká je vlastně funkce rodiny a co dětem rodina dává a proč je důležitá vazba s matkou, otcem a jak je vysvětluje například Vágnerová (2012). Můžeme ve výzkumu vidět, že jeden z pubescentů na toto téma naráží a přímo uvádí, že je vděčný za to, jakou má rodinu, jací jsou rodiče. Uvědomuje si přínosy, které mu rodina dává a co mu všechno umožňuje, například florbal. Další poukazuje na špatný vztah s matkou. To nám také ukazuje výzkum Dunn, Kendrick & MacNamee (1981). V jejich výzkumech nebyl znám věkový rozestup dětí, ale můžeme vidět, že narození mělo vliv na vztah matky s dítětem. Z rozhovoru ale nebylo patrné, zda se vztah zhoršil s nově příchodícím sourozencem. Nemůžeme si tedy tuto domněnku potvrdit i vzhledem k tomu, že ostatní dva pubescenti vztah s matkou považují spíše jako dobrý. Také inklinace mladšího sourozence k opačnému rodiči než inklinuje starší sourozenec, se nám nepotvrdila. U dvou ze tří případů spíše oba sourozenci inklinovali ke stejnému rodiči (Volling & Elins, 1998). V tomto výzkumu se jednalo o podchycení změn chování rodičů ke starším dětem po tom, co se narodilo mladší dítě.

Dále jsme se zabývali fenoménem parentifikace, kdy se v rodině mění role, a zátěžovou situací v rodině. Ani fenomén parentifikace se nám ve výzkumu nijak neprokázal. Pokud je dítě nečekané, může to být pro rodinu velký šok a v tomto případě se ukáže, jak resilientní rodina je. Stále na rodinu nahlížíme jako na celek, ale každý člověk, kterým je tvořena, je jinak resilientní (Sobotková, 2012). U dvou rodin ze tří můžeme vidět, že dítě bylo chtěné. U jedné rodiny, pro kterou bylo těhotenství nečekané, matka popisuje,

že ji zpráva o těhotenství poněkud zaskočila. Matka například hledala potřebné informace, přemýšlela o celé situaci a přemýšlela také o potratu. Vidíme, že matka přemýšlela nad tím, jak situaci celá rodina zvládne a nakonec usoudila, že jsou natolik odolní, že tuto situaci „ustojí“. Otec se tomuto faktu však smál a přijal celou situaci s klidem. Dcera byla nejprve také v šoku, ale záhy se na sourozence začala těšit. Vidíme tedy, že každý člen rodiny se se situací vyrovnával jinak, ale společně situaci skrze komunikaci ustáli. O tomto fenoménu hovoří Sobotková (2012). Ta se zaměřovala na strategie, díky kterým se vyrovnáváme se zátěžovými situacemi. Díky komunikaci mohla rodina zvládat zátěžovou situaci lépe a mohla rodinu více posílit. Na to poukazuje výzkum Santiga et al. (2019). Díky komunikačním zdrojům se může posílit rodinná soudržnost, emoční stabilita členů rodiny a problém lze snáze vyřešit. Autoři tyto závěry dělají na základě výzkumu s uprchlíky. Ty rodiny, které imigrovaly, mají lepší duševní zdraví, oproti těm, které zůstaly doma.

S tímto tématem také úzce souvisí copingové strategie, které rodina používá. Díky pokusům na krysách, které učinil Nolen-Hoeksem (2012) vidíme, že se copingové strategie dají tak zvaně „vytrénovat“. Tento pokus by mohl být odrazovým můstkem a mohli bychom se díky němu domnívat, zda by se rodinné copingové strategie mohly s každou zátěžovou situací posílit. Pro rodinu by mohla být každá zátěžová situace jednodušší pro zvládnutí, ale o tomto fenoménu můžeme jen spekulovat.

Další kapitola se zabývá rolí narozeného dle jeho pořadí narození. Děti v rodinách, ve kterých jsme sbírali rozhovory, byly odlišného pořadí, bylo tedy důležité si nejprve ujasnit, jakou „rolí“ by tyto děti měly z teoretického hlediska mít. Díky mnoha výzkumům víme, že některé rodiny také volí druhé dítě ze stereotypního vnímání jedináčků (Laybourn, 2007). V našem výzkumu se jednalo o jednu prvorozenou a dva chlapce, kteří byli prostředními dětmi. Prvorozená starší dcera na příchod nového dítěte reagovala značně podrážděněji než chlapci, kteří již jednoho sourozence mají. Můžeme si u ní také povšimnout, že má větší potřebu klidu než chlapci. Také jak se v literatuře uvádí, rodiče nevěnovali tolik pozornosti staršímu dítěti, protože se pozornost musela rozdělit mezi více dětí (Leman, 2016; Skládalová, 2018). Tohoto fenoménu si můžeme povšimnout i ve výsledcích našeho výzkumu. Všechny rodiny se shodují, že největší změnou v chování vůči staršímu je čas, který s ním tráví. Není již času tolik, jako tomu bylo před narozením mladšího sourozence. Také se rodiny shodly na tom, že mladší sourozenec vzhlíží ke staršímu. Starší se stává prostředníkem pro mladšího sourozence mezi světem dospělých a dětí. Tento fenomén nám dokládá i literatura (Leman, 2016; Skládalová, 2018).

Jednou z podkapitol této větší kapitoly je velký věkový rozdíl mezi sourozenci. Tuto podkapitolu bereme také jako velice důležitou pro naši výzkumnou část. Dozvídáme se tu, že pokud je věkový rozdíl více jak 8 let, vychováváme mladší dítě jako jedináčka (Skládalová, 2018). Také z výzkumů Rosenberg & Sutton-Smith (1969), kteří se zaměřili na velký věkový rozdíl, vidíme, že pokud jsou děti narozeny rychle po sobě, mají více společné interakce. Uvádějí, že pokud je věkový rozdíl v rozmezí dvou až čtyř let, děti si společně již tolik nehrají. Toto tvrzení bychom mohli uplatnit také v našem výzkumu. Rozdíl mezi dětmi je 13 let a z odpovědí respondentů můžeme vidět, že starší děti mají odlišné zájmy jak mladší, proto již mezi dětmi neprobíhá tolik interakce, jak by tomu mohlo být, kdyby byl věkový rozdíl menší. Starší se také dle výpovědí musí přizpůsobovat mladšímu dítěti v aktivitách. Jeden z pubescentů uvedl, že bude lepší, až mladší sourozenec poporoste, aby společně mohli sdílet více času a zájmů. Navzdory tomuto velkému věkovému rozdílu všechny rodiny, a tedy jak rodiče, tak pubescenti udávají, že mezi sourozenci je dobrý vztah.

Poslední kapitola teoretické části pojednává o pubertě. Tato kapitola nám objasňuje změny chování u pubescenta, jak na psychické a fyzické, tak také na emoční rovině (Thorová, 2015). Pro výzkumnou část je tato kapitola důležitá zejména proto, abychom mohli odlišit chování v důsledku puberty a v důsledku nově přichozícího dítěte do rodiny. Rodiny se však shodovaly na tom, že starší dítě puberta ovlivňuje. Všechny rodiny udávaly, že dítě má spíše svoje názory a rodiče se stávají poradci. Také se u dvou rodin prokázalo, že děti mají více konflikty s matkou, stejně jako ve výzkumech Belsky, Steinberg & Draper, (1991) a Steinberg (1987).

Pokud se tedy podíváme na výsledky výzkumů a literaturu, můžeme vidět, že se s naším výzkumem vcelku shodují. Výzkum, který jsme prováděli, lehce doplňuje námi již známou literaturu, ale spíše jen potvrzujeme, co je již známo. V některých případech se nám výsledky odlišují od výzkumů. Možná bychom tento fenomén mohli sledovat, kdybychom měli větší vzorek. Obohacení však vidím v pohledu otce na celkovou rodinnou situaci a v ukotvení vztahů a pohledů na vztahy mezi jednotlivými členy rodin.

Ve výzkumné části jsem však narazila na několik limitů. Skrze mnou stanovená kritéria jsem našla jen tři ochotné rodiny. Ač si myslím, že tři rodiny byly pro výzkum dostačující, protože se jednalo o devět rozhovorů, myslím si také, že pro zobecnění a nalezení více podobných témat by bylo možná dobré mít větší vzorek. Bohužel jsem se setkala s častým odmítáním anebo neochotou udělat rozhovor. Možná by také bylo dobré pro příští výzkumy zvolit mírnější kritéria, nebo kombinovanou formu výzkumu, a tedy

rozhovor společně s dotazníkem. Jsem si ale vědoma, že bych se skrze dotazníkovou formu mohla ochudit o mnoho informací.

Další limit vidím ve složitosti získání kontaktů ke vhodným respondentům. Jak můžeme vidět všechny rodiny, které byly ochotné udělat rozhovor byly převážně díky známosti. Bylo tedy velice náročné respondenty najít a najít také vhodný čas pro rozhovory. Tím že se jedná o 3 rozhovory v jedné rodině, se můžeme setkat s neochotou od jednoho ze tří respondentů.

Vzhledem k tomu, že jsem se snažila co nejvíce přizpůsobit rodinám většinou jsem sbírala rozhovory u nich doma. V jednom případě přijela rodina za mnou. Mladší dceru měla rodina sebou. Když jsem sbírala rozhovor s rodiči dcera byla u rozhovoru a snažila se získat pozornost a díky tomu byl rozhovor párkrát přerušen. Bylo těžší navázat na předešlé téma, a tak si myslím, že se tato skutečnost mohla promítnout v rozhovoru.

Přínosem by bylo, kdyby se mi povedlo udělat rozhovory se stejnými rodinami s odstupem, alespoň než starší děti „vyrostou“ z puberty. Myslím si, že by bylo zajímavé porovnat jejich nynější výpovědi a výpovědi s odstupem.

Aplikační rozměr mé práce vidím především pro rodiny v takovéto situaci. Pokud by vznikaly neshody mezi členy, ale i pokud se vynořují změny v chování, prožívání pubescenta, mohla by práce sloužit rodinám k pochopení některých fenoménů, které s pubertou souvisí. Také pro lepší pochopení postavení dítěte v rodině, jak staršího, tak také mladšího.

13 ZÁVĚR

Na základě výše uvedeného textu stanovujeme tyto závěry:

- **Čas** je jedním z hlavních činitelů, kteří ovlivnili vztah staršího sourozence s rodiči. Toho si všímáme u všech rodin, a zejména z toho důvodu, že dospívající mají nové zájmy a více školy. Tudíž jim nezbývá tolik času na své rodiče. Zároveň rodiče musí svoji energii a čas rozdělit mezi děti, takže se staršímu již tolik nemohou věnovat.
- **Puberta** má za následky změny vztahu mezi rodičem a starším sourozencem. Také ovlivňuje změny v projevu staršího dítěte a postoje dítěte k rodičům. Tím, že se dítě dostává do puberty, mění se mu do jisté míry myšlení, také má větší touhu po autonomii a díky tomu se také mění postoj k rodičům
- **Aktivita a čas sourozenců** je závislý na věku mladšího sourozence a na časových možnostech pubescenta. Jak je výše zmíněno, dospívající se osamostatňují a mění se jejich zájmy. Mají spousty povinností, které musí plnit. Aktivita, kterou sourozenci sdílí, musí být také úměrná věku mladšího dítěte, takže se starší neustále přizpůsobuje. I skrze tyto poznatky dospívající tráví rádi čas se sourozenci.
- **Otevřená komunikace** se objevila jako společná pro všechny rodiny. Rodiče se svými dětmi hovoří na rovinu a bez okolků. Také děti jsou otevřeny ke svým rodičům, a pokud by byla potřeba, nebrání se mluvit o svých problémech či osobních tématech.
- **Škola se** ukázala jako ústřední téma pro všechny rodiny. Děti tráví ve škole většinu svého dne. Právě proto se rodiče nejčastěji hned po příchodu dětí vyptávají, co se ve škole nového událo, jak si děti vedou.
- **Dobré vztahy mezi sourozenci** panují ve všech rodinách. Rodiče uvádí, že děti se mají navzájem rády, chtějí spolu trávit čas. Také děti se shodovaly na tom, že mají své mladší sourozence rády a čas, který s nimi tráví, je pro ně přínosem. Starší sourozenci jsou rovněž vzory pro mladší sourozence.

14 SOUHRN

Ústředním tématem této práce jsou vztahy v rodině, pokud se do ní narodí o půl generace mladší sourozenec a zároveň starší sourozenec prochází pubertou. Zabýváme se vztahy v rodině, faktory, které vztahy ovlivňují a jakým způsobem. Dále také pubescencí jako takovou a změnami, které jedincům přináší nejen ve vnímání, ale také v chování ke svému okolí. Zabýváme se vztahy do hloubky a zkoumáme je ze tří pohledů. Z pohledu rodičů a staršího sourozence. Zkoumáme tento fenomén přímo v rodinách a zaměřujeme se na prožívání a vnímání celé situace pohledem jednotlivých členů.

Celou práci dělíme do dvou částí. První část teoretickou a druhou část praktickou. První část, tedy teoretická, se dělí do čtyř kapitol. Zkoumáme zde fenomén důležitosti rodiny, fenomén parentifikace a zátěžových situací pro rodinu, roli dle postavení narozeného a období puberty a v neposlední řadě podobné výzkumy, abychom mohli práci zasadit do kontextu. Druhá část se zaměřuje na fenomenologicky orientovaný výzkum se zaměřením na vztahy v rodině. V této části je ústřední popis zkušenosti členů rodin s výše popisovaným fenoménem. Nyní si blíže představíme obě části práce.

První kapitola se zabývá fenoménem rodiny. Nejprve si jej zasazujeme do kontextu odlišných vědních oborů. Dále si popisujeme funkci rodiny, jak je důležitá pro život jedince, protože má například biologickou, či ochrannou funkci (Kraus, 2014). V této kapitole se také soustředíme na důležitost vazby rodiče s dítětem. Blíže se pak seznamujeme s rozdíly mezi vazbou matky a dítěte a vazbou otce a dítěte. Každý z rodičů přináší do života jiné důležité aspekty, které jsou pro dítě potřebné pro budoucí život. Z pohledu vazby dítěte s matkou hovoříme například o pocitu bezpečí a jistoty, které jsou důležité pro budoucí vztahy dítěte (Ruppert, 2011). Z pohledu vztahu otce s dítětem můžeme hovořit například o jiném způsobu hry, a tudíž dodávání dítěti nové perspektivy (Vágnerová, 2012).

Ve druhé kapitole si představujeme fenomén parentifikace a dáváme do souvislosti zátěžovou situaci s nově narozeným dítětem. Fenomén parentifikace si vysvětlíme jako převrácení rolí v rodině. Může se jednat o dítě, které v těžkých chvílích převezme roli například matky, nebo otce (Leon & Rudy, 2005). Dále se zaměřujeme na rodinnou resilienci, kterou přehledně popisuje Sobotková (2012). Zde se zaměřujeme na strategie zvládání těžkých životních situací a vyrovnávání se s nimi. Na toto téma navazujeme

copingovými strategiemi, které nám slouží k vyrovnání se se stresem vzniklým díky nové, nečekané události (Paulík, 2010).

Ve třetí kapitole si popisujeme role, které jsou nám přisouzeny díky pořadí našeho narození. Popisujeme si zde roli prvorozených, druhorozených, jedináčků a benjamínků, tedy nejmladších narozených. Na jednotlivé skupiny se díváme z pohledu několika autorů a popisujeme hlavní charakteristické rysy jednotlivých skupin, možné chování a v některých případech možné sklony k patologii. Také se zde zaměřujeme na velký věkový rozdíl mezi dětmi, co s sebou přináší (Skládalová, 2018).

Předposlední kapitola se zaměřuje na období pubescence. Popisujeme zde jednotlivé vývojové úkoly, před kterými dítě díky pubescenci stojí a které ho čekají. Jedná se o změny fyzické, psychické a sociálně vztahové stránky dospívání. Dospívajícímu se mění tělo, hormonální produkce, také se mění psychické procesy. Myšlení dospívajícího se proměňuje a nervová soustava dozrává. Na tyto změny reaguje nejen jedinec sám, který změny prožívá, ale také okolí, a s tím se jedinec musí vypořádávat. Začíná se také projevovat první zájem o druhé pohlaví (Říčan, 2014; Kuric, 1963).

V poslední kapitole se společně zaměřujeme na podobné výzkumy, které se tématem přibližují k našemu tématu. V nich se autoři Dunn, Kendrick & MacNamee (1981) zaměřují na vztah rodičů (zejména matky) se starším dítětem před a po narození sourozence. Výsledkem tohoto výzkumu je, že se vztah změnil v mnoha případech k horšímu. Bohužel neznáme přesný věkový rozdíl mezi dětmi, ale i přes to se tento výzkum s naším výzkumem neshoduje. Dalším výzkumem, který zmíníme, je od Belsky, Steinberg & Draper, (1991) a Steinberg, (1987). Zde z výsledků vyplývá, že v rodinách by mělo docházet více k neshodám mezi matkami a dětmi. Tento fakt se nám ukazuje u dvou ze tří rodin. Zcela ho tedy nemůžeme potvrdit. Jednou z možností, proč se v tomto neshodují naše výzkumy, by mohl být menší počet respondentů v mém výzkumu, ale o tom můžeme jen spekulovat.

V praktické části jsme prezentovali a analyzovali naše fenomenologické poznatky metodou interpretativním fenomenologickým přístupem. Celkový počet tvořilo devět respondentů. Jednalo se o tři rodiny, které jsem analyzovala jako jednotné celky. Ty jsme zvolili záměrným výběrem a potřebná data jsme získali díky polostrukturovanému rozhovoru. Data takto získaná jsem podrobila analýze. Nejprve jsem analyzovala rozhovory v rodině zvlášť, poté jsem analýzy dala dohromady a na závěr jsem jednotlivé případy

porovnávala mezi sebou. Díky tomu mi vykrystalizovala společná témata pro rodiče, pro děti a pro celé rodiny. Na závěr jsme si díky tomu odpověděli na výzkumné otázky.

Tím, že společná témata máme rozdělena do tří skupin, společně si je postupně představíme a uděláme z nich závěry. První skupinou společných témat jsou: *Vliv času na vztah rodičů se starším sourozencem, Vliv puberty, Vztah se starším dítětem, Starší dítě vzorem pro mladšího sourozence*. Tato téma se ukázala být společná pro rodiče. Všichni rodiče se na nich shodovali. Jedná se o čas strávený se starším dítětem, dále také že puberta ovlivnila vztah rodičů s dětmi především tak, že děti mají své názory a záliby. Vztah dítěte s rodičem se zdá být bližší po narození mladšího sourozence a starší dítě je spíše vzorem pro mladšího sourozence.

Témata, na kterých se shodují děti ze všech tří rodin, jsou: *Vhodný způsob oznámení o novém sourozenci, Dobrý vztah s mladším sourozencem*. Všem dětem se líbil způsob, jakým se o novém sourozenci dozvěděly. Také všechny děti udávají, že si se sourozencem rády hrají a mají ho rády.

Poslední dvě témata jsou společná pro všech devět respondentů a jsou jimi: *Otevřená komunikace, Podobná témata při komunikaci rodičů s dětmi*. Všichni jsou k sobě otevření v komunikaci, nevyhýbají se ani citlivým či osobním tématům a jednají mezi sebou na rovinu. Také témata, která v rodinách často zaznívají, jsou škola, aktuální dění či sport. Nejvíce probíraným tématem je však škola. Děti již začínají řešit přihlášky na střední školy, a proto je toto téma v domácnostech ústřední.

Limity své práce vidím především v nízkém počtu respondentů. Tři rodiny byly pro výzkum dostačující, ale pro lepší ukotvení a nalezení většího množství společných témat by bylo dobré mít rodin více. Další limit vidím v přísných kritériích na respondenty a složitosti respondenty najít.

Výzkum by mohl být využit rodinami, které se nachází v obdobné situaci. Mohly by vidět, že neshody se nemusí odehrávat jen z důvodu nového sourozence, ale také díky započaté pubertě. Také by mohlo dojít k většímu porozumění ze strany rodičů. Rodiče by po prostudování práce mohli více proniknout do problematiky sourozenců, rodinných konstelací a také těžkostí dospívání.

LITERATURA

- Adler, A. (2018). *Člověk, jaký je: základy individuální psychologie*. Praha: Portál.
- Aldwin, C. M. (c2007). *Stress, coping, and development: an integrative perspective*. New York, N.Y.: Guilford Press.
- Ballnik, P. (2012). *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál.
- Belsky, J., Steinberg, L., & Draper, P. (1991) Childhood Experience, Interpersonal Development and Reproductive Strategy: An Evolutionary Theory of Socialization. *Child development*, 62(4), 647-670. doi:10.1111/j.1467-8624.1991.tb01558.x.
- Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
- Brunecký, Z., & Teyschl, O. (1973). *Duševní vývoj a výchova dítěte* (3. část přeprac. vyd). Praha: Orbis.
- Cenková, T., & Langrová, M. (2010). *Jak přežít pubertu svých dětí*. Praha: Grada.
- Dalloz, D. (2002). *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál.
- Dunn, J., Kendrick, C., & MacNamee, R. (1981). The Reaction of First-Born Children to the Birth of a Sibling: Mothers' Reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22(1), 1–18. doi:10.1111/j.1469-7610.1981.tb00527.x.
- Dunovský, J. (1999). *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada.
- Fonagy, P. & Target, M. (2005). *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál.
- Friedman, H. J. (1985). Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy (1973). *American Journal of Psychiatry*, 142(8), 982–983. doi:10.1176/ajp.142.8.982.
- Geist, B. (1992). *Sociologický slovník*. Victoria publishing.
- Goldberger, K. (1963). *Děti bez lásky*. Krátký Film.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hawke, S., & Knox, D. (1978). The One-Child Family: A New Life-Style. *The Family Coordinator*, 27(3), 215-219. doi:10.2307/582582.
- Hooper, L. M., & Wallace, S. A. (2010). Evaluating the Parentification Questionnaire: Psychometric Properties and Psychopathology Correlates. *Contemporary Family therapy: An International Journal*, 32(1), 52-68. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10591-009-9103-9>.

- Klas, N. (2002). A literature review a closer look at ordinal positioning within the family system.
- Konečná, O., & Konečný, R. (1966). *Starosti s dospievajúcimi*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). *Interpretativní fenomenologická analýza*.
- Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Kuric, J. (1963). *Vývojová psychologie: učebnice pro pedagogické instituty*. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství.
- Laybourn, A. (2007). Only Children in Britain: Popular Stereotype and Research Evidence. *Children & Society*, 4(4), 386–400. doi:10.1111/j.1099-0860.1990.tb00375.x.
- Leman, K. (2000). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace: nové, přepracované vydání*. Praha: Portál.
- Leon, K., & Rudy, D. (2005). Family Processes and Children's Representations of Parentification. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2/3), Dostupné z: https://doi.org/10.13000/J13v05n02_06.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Triton.
- Murray, L. (2016). *Psychologie malých dětí: jak vztahy podporují vývoj dětí od narození do dvou let*. V Praze: Triton.
- Nakonečný, M. (1999). *Sociální psychologie*. Praha: Akademie.
- Nolen-Hoeksema, S. (2012). *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Praha: Portál.
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada.
- Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Plaňava, I., & Pilát, M. (Eds.). (2002). *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 19.-21. září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno*. Brno: Barrister and Principal.

- Poliaková, E., & Poradovský, K. (1994). *Když dospívám*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Prekop, J. (2001). *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Praha: Grada.
- Prekop, J. (2002). *Prvorozené dítě. O sourozenecké pozici*. Praha: Grada.
- Reich, J. W., Zautra, A. J., & Hall, J. S. (Eds.). (2010). *Handbook of Adult Resilience*. Guilford Press.
- Roche, A. F., Wellens, R., & Guo, S. S. (1996). Relationship of Skeletal Age to Limb Composition During Pubescence. *American Journal of Human Biology*, 8(5), 673–679. doi:10.1002/(sici)1520-6300(1996)8:5<673::aid-ajhb12>3.0.co;2-j.
- Rosenberg, B. G., & Sutton-Smith, B. (1969). Sibling Age Spacing Effects Upon Cognition. *Developmental Psychology*, 1(6p1), 661.
- Ruppert, F. (2011). *Symbióza a autonomie: traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Praha: Portál.
- Říčan, P. (1990). *Cesta životem*. Praha: Panorama.
- Říčan, P. (2014). *Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání* (Vyd. 3). Praha: Portál.
- Santiago, C.D., Ros, A. M., Distel, M. L., Papadakis, J.L., Torres, S. A., Brewer, S. K., ... Bustos, Y. (2019). Family Coping among Mexican-Origin Immigrants: Links to Child Mental Health. *Journal of Child and Family Studies*, 1. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01602-6>.
- Satirová, V., & Holubová, O. (1994). *Kniha o rodině*. Praha: Práh.
- Shaffer, D. R. (c2002). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (6th ed). Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Shulman, B. H., & Mosak, H. H. (1977). Birth Order and Ordinal Position: Two Adlerian views. *Journal of Individual Psychology*, 33(1), 114–121.
- Skládalová, M. (2018). *Sourozenci – o spravedlivé výchově*. Brno: CPress.
- Skupnik, J. (2010). *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny* (3. vyd). Praha: Portál.
- Steinberg, L. (1987). Impact of Puberty on Family Relations: Effects of Pubertal Status and Pubertal Timing. *Developmental Psychology*, 23(3), 451–460. doi:10.1037/0012-1649.23.3.451.

- Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Van der Mijl, R. C. W., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2017). The Positive Effects of Parentification: An Exploratory study among Students. *Psihologiiske Teme/Psychological Topics*, 26(2), Dostupné z <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e5h&AN=124277783 &lang=cs &site=eds-live>.
- Volling, B. L., & Elins, J. L. (1998). Family Relationships and Children's Emotional Adjustment as Correlates of Maternal and Paternal Differential Treatment: A Replication with Toddler and Preschool Siblings. *Child Development*, 69(6), 1640–1656. doi:10.1111/j.1467-8624.1998.tb06182.x.
- West, M. L., & Keller, A. E. R. (1991). Parentification of the Child: A Case Study of Bowlby's Compulsive Care-Giving Attachment Pattern. *American Journal of Psychotherapy*, 45(3), 425–431. doi: 10.1176/appi.psychotherapy.1991.45.3.425.
- Winnette, N. P. P. (2018). *Co je to attachment?* Praha: Natama Publishing.
- Zajonc, R. B., & Markus, G. B. (1975). Birth Order and Intellectual Development. *Psychological Review*, 82(1), 74–88. doi:10.1037/h0076229.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. „Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém jazyce“
2. „Příloha 2 Abstrakt diplomové práce v anglickém jazyce“
3. „Příloha 3: Struktura informovaného souhlasu“
4. „Příloha 4: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče“
5. „Příloha 5: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro dospívající“

„Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém jazyce“

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence

Autor práce: Karolína Martinková

Vedoucí práce: Mgr. Ledvoňová Zuzana

Počet stran a znaků: 68, 126 337

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 59

Abstrakt: Tato práce je zaměřena na subjektivní vnímání vztahů v rodině, především staršího sourozence s rodiči, a na vlivy, které tyto vztahy proměňují po narození o půl generace mladšího sourozence. Cíl práce spočívá v popsání vlivů na tyto vztahy z pohledu matky, otce a staršího dítěte a zohlednění období pubescence a příchod mladšího sourozence jako možné činitele změn těchto vztahů. Tento fenomén je zasazen do kontextu rodiny, období pubescence, zátěžové situace a role dítěte dle pořadí narození. Ve výzkumu bylo použito kvalitativní analýzy. Respondenti byli vybíráni záměrným výběrem. Ke sběru dat bylo využito polostrukturované interview a následně analyzováno Interpretativním fenomenologickým přístupem. Výsledky poukazují na tři hlavní činitele, kteří vztah staršího sourozence s rodiči ovlivnily. Jedná se o čas, který rodiče s dospívajícím tráví, ukazuje se, že se zredukoval po narození ml. sourozence, dále také započatá pubescence, kterou starší dítě prochází, a aktivita a čas, který spolu sourozenci tráví.

Klíčová slova: rodinné konstelace, sourozenecké konstelace, velký věkový rozdíl mezi sourozenci, vlivy na rodinné konstelace

„Příloha 2: Abstrakt diplomové práce v anglickém jazyce“

ABSTRACT OF THESIS

Title: Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence

Author: Karolína Martinková

Supervisor: Mgr. Ledvoňová Zuzana

Number of pages and characters: 68, 126 337

Number of appendices: 5

Number of references: 59

Abstract: This work is focused on the subjective perception of relationships in the family, especially the older sibling with parents, and the influences that change these relationships after a birth of a sibling younger by half a generation. The aim of the thesis is to describe the effects on these relationships from the perspective of the mother, father and older child and taking into account the period of pubescence and the arrival of a younger sibling as a possible, agents of changes in these relationships. This phenomenon is set into the context of the family, the period of pubescence, stressful situations and the role of the child according to the birth order. A qualitative analysis was used in the research. Respondents were chosen by deliberate selection. A semi-structured interview was used for data collection and subsequently analysed by an Interpretative Phenomenological Approach. The results point to three main factors which influenced the relationship of the older sibling with the parents. It is about the time that parents spend with the adolescent, it turns out that it has been reduced after the birth of the younger sibling, as well as initiated pubescence which the older child goes through and activities and time that the siblings spend together.

Key words: family constellations, sibling constellations, great age difference between siblings, effects on family constellations

„Příloha 3: Struktura informovaného souhlasu“

Já, níže podepsaný/á jsem si vědom/a záměru bakalářské práce na téma vztahy v rodině po narození mladšího sourozence a svoluji použít data a údaje k výzkumné části této bakalářské práce, kterou realizuje Karolína Martinková pod vedením Mgr. Zuzany Ledvoňové. Rovněž také svoluji k pořízení audionahrávky a jsem obeznámen/a s anonymitou tohoto výzkumu.

Jsem obeznámen/a s výzkumným záměrem, který se snaží zachytit vlivy rodinných vztahů po narození o půl generace mladšího sourozence. Výsledky mohou být použity jako informační prostředek pro rodiny, které mají děti procházející pubertou, nebo se nachází v obdobné situaci.

Výzkumu se účastním dobrovolně a jsem si vědom/a, že mohu z výzkumu kdykoliv odstoupit. Podpisem také svoluji k účasti výzkumu mé dcery/syna.

Mé kontaktní údaje:

Email:

Telefon:

Dne:

Jméno a příjmení:

Podpis:

„Příloha 4: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče“

Otázky pro rodiče

Rozhodnutí mít další dítě

1. V kolika letech jste otěhotněla? (Jen pro ženu)
2. Jaká byla vaše reakce, když jste zjistil/a že budete mít další dítě?
3. Pokud bylo těhotenství plánované: Ano - Kdy jste se rozhodli mít další dítě?
4. Co Vás k tomu vedlo, mít další dítě?

Pokud nebylo těhotenství plánované

5. Ne – Tato situace byla pro rodinu asi velké překvapení, jak jste se s touto novou situací vypořádával/a, byly nějaké překážky, otázky, se kterými jste se potýkali?
6. Jakým způsobem jste o novém sourozenci řekli staršímu dítěti?
7. Jak na tuto informaci starší dítě reagovalo?

Průběh těhotenství

1. Jak probíhalo těhotenství? Byly nějaké komplikace?
2. Hovořili jste společně i se starším sourozencem o nově přichozím dítěti?
3. Těšil se starší sourozenec na dítě?

Narození nového člena rodiny

1. Kolik bylo staršímu sourozenci, když se narodil mladší?
2. Byl za Vámi v porodnici? (Jen pro matku) – Jak tato návštěva probíhala?
3. Chtěl/a si mladšího sourozence pochovat – nebo obecně byl s mladším sourozencem v interakci – stál nad ním, zajímal se o něj, držel ho za ručičku atp.
4. Zaznamenal/a jste nějaké změny v chování po narození ml. s.?
5. Jak spolu obvykle komunikujete?
6. O čem se nejčastěji bavíte?
7. Bavíte se i o osobních tématech?
8. Jak Vám při tom je?
9. Pokud ano – mohl/a byste mi je co nejpřesněji popsat?
10. Chodilo se Vám např. dítě před narozením svěřovat?
11. Ano – chodí se svěřovat i po narození?
12. Ne – po narození se svěřuje?

Vztah s rodičem

1. Jak byste popsal/a vztah se starším dítěte před narozením nového člena?
2. Jak byste popsal/a vztah po narození – jsou zde nějaké rozdíly?
3. Myslíte si, že narození ml. s. ovlivnilo váš vztah ke staršímu dítěti?
4. Co si myslíte, že za to může?
5. Myslíte si, že narození ml. s. ovlivnilo vztah staršího dítěte k Vám?
6. Co si myslíte, že za to může?
7. Máte pocit, že spolu se starším sourozencem trávíte stejně času jako před narozením ml. s?
8. Kolik spolu cca trávíte času?
9. Přijde Vám to dostačující?
10. Myslíte si, že je vaše starší dítě spokojeně/šťastné?

Vztah s ml. s,

1. Kolik spolu sourozenci tráví času? Jak spolu tráví čas?
2. Myslíte si, že to je dost?
3. Chce starší dítě trávit čas s mladším?
4. Jak byste popsal/a vztah sourozenců?
5. Vnímáte nějaké neshody mezi sourozenci?

Zhodnocení

1. Je něco, co byste udělal/a jinak v průběhu těhotenství ve vztahu ke staršímu dítěti?
2. Přišel Vám způsob, jakým jste řekl/a staršímu sourozenci o těhotenství dobrý?
3. Zlepšil/a byste něco ke vztahu se starším sourozencem?
4. Myslíte si, že je co zlepšovat ve vztahu sourozenců?

„Příloha 5: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro dospívající“

Otázky pro starší dítě

Těhotenství

1. Věděl/a jsi o tom, že by chtěli rodiče další miminko?
2. Jak ti rodiče o novém členovi pověděli?
3. Líbil se ti způsob, jakým ti to rodiče řekli?
4. Měl/a jsi z toho jsi radost?
5. Těšil/a jsi se na nového sourozence?

Průběh těhotenství

1. Přišlo ti, že se rodiče chovají jinak od chvíle, co ti řekli o novém sourozenci? Jak se ta změna projevovala?
2. Povíдали jste si o novém miminku společně?

Narození nového sourozence

1. Byl/a jsi za mámou v nemocnici, po porodu?
2. Jak návštěva probíhala?
3. Jak jsi se tam cítil/a?
4. Měl/a jsi chuť si sourozence pochovat? „Hrát si s ním“
5. Přišlo ti, že se rodiče chovají jinak?

Vztah s rodičem

1. Jak bys popsal/a vztah s mamkou?
2. Jak bys popsal/a vztah s tátou?
3. Máš pocit, že narození nového člena rodiny nějak ovlivnilo Váš vztah s mámou/tátou?
4. Můžeš mi prosím popsat jak? Co přesně se změnilo?
5. Kolik času trávíš asi tak s mámou?
6. Jak ho trávíte?
7. Myslíš si, že má na tebe dost času?
8. Kolik času trávíš asi tak s tátou?
9. Jak ho trávíte?

10. Myslíš si, že má na tebe dost času?
11. Jsi spokojený/á s tím, jak to chodí u vás doma?
12. Změnil/a bys něco?
13. Je něco, co tě trápí ve vztahu s rodiči?
14. Jak spolu s rodiči komunikujete?
15. O čem se spolu nejčastěji bavíte?
16. Vyhovuje ti tento styl komunikace?
17. Mluvíte spolu o osobních tématech?
18. Jak se při tom cítíš?

Vztah s ml. sourozencem

1. Kolik času trávíš s mladším sourozencem? Jak ho s ním trávíš?
2. Máš tyto chvíle rád/a?
3. Přijde ti, že se sourozencem trávíš málo času?
4. Je něco, co ti vadí? Co bys změnil?
5. Jak bys popsal/a vztah s ml. Sourozencem?
6. Máš ml. s. rád/a?

Zhodnocení

1. Je něco, co bys potřeboval/a od rodičů? (Např. aby se ti více věnovali atp.?)
2. Je něco, co bys potřeboval/a ve vztahu k mladšímu sourozenci?
3. Myslíš si, že je co zlepšovat ve vztahu k rodičům?
4. Myslíš si, že je co zlepšovat ve vztahu k sourozenci?